

MD.
17938

15-86

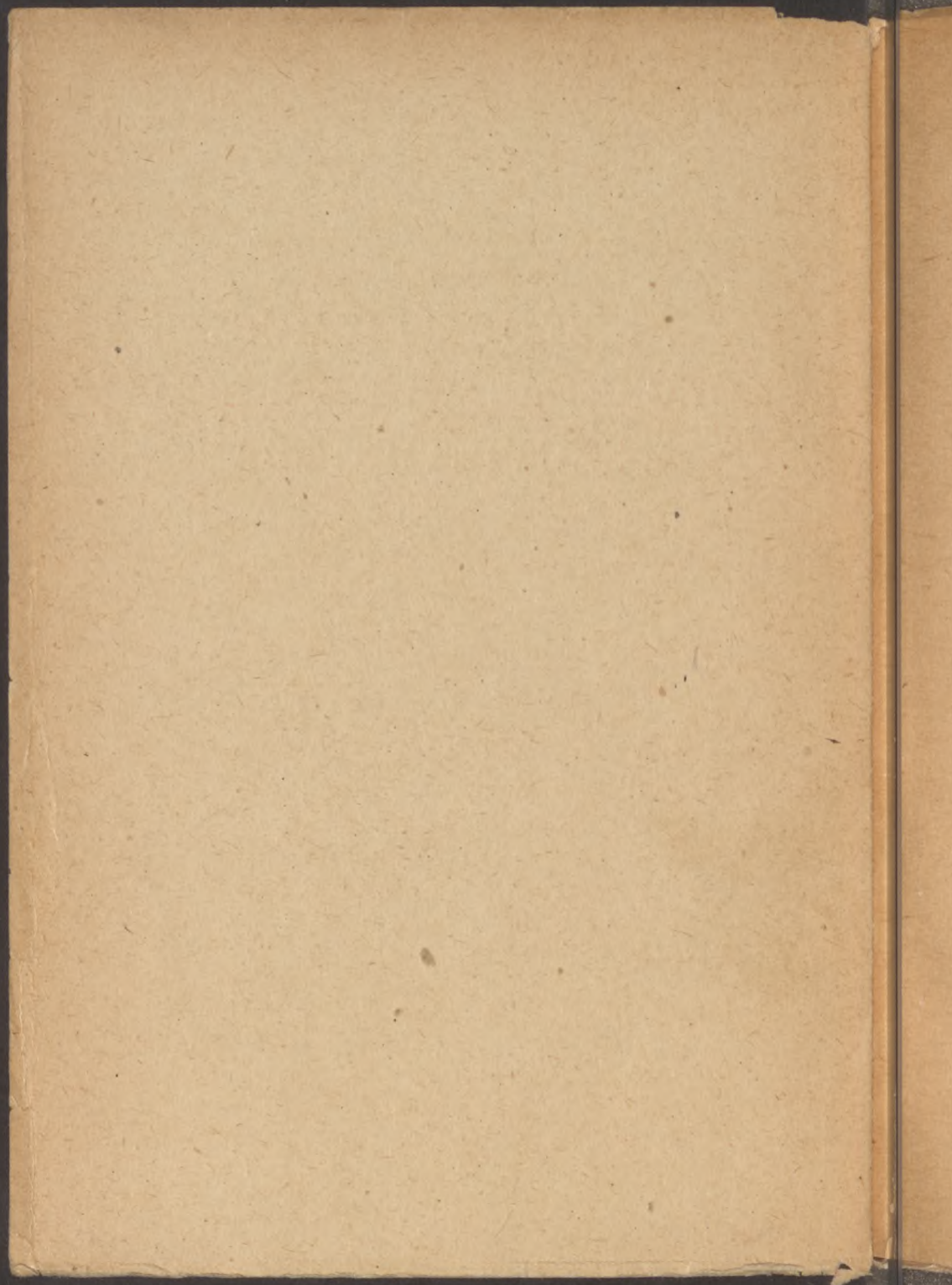
A MARXIZMUS-LENINIZMUS KIS KÖNYVTÁRA

SZTÁLIN

A SZOCIALIZMUS KÖZGAZDASÁGI PROBLÉMÁI A SZOVJETUNIÓBAN

SZIKRA KIADÁS

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KIS KÖNYVTÁRA

85—86. szám

SZTÁLIN

A SZOCIALIZMUS
KÖZGAZDASÁGI PROBLÉMÁI
A SZOVJETUNIÓBAN

HARMADIK KIADÁS

150 001—180 000

SZIKRA

BUDAPEST 1953

Az orosz eredeti címe:

И. СТАЛИН

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛИЗМА В СССР

„БОЛЬШЕВИК” № 18, СЕНТЯБРЬ 1952 Г.

Először a „Bolshevik” c. folyóirat 1952. évi 18.,
szeptemberi számában jelent meg.

Kiadásunkhoz csatoltuk az idézetek bibliográfiai
adatait (94—95. old.).

A harmadik kiadás kisebb módosításoktól eltekintve megegyezik
a második kiadással.

1953 október

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

Sajtó alá rendezte a Szikra Könyvkiadó
„A marxizmus-leninizmus klassz kusai” szerkesztősége.

5513. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.

Felelős: Vértés Ferenc.

A közgazdasági vita résztvevőéhez

MEGJEGYZÉSEK AZ 1951. ÉVI NOVEMBERI VITÁVAL KAPCSOLATOS KÖZGAZDASÁGI KÉRDÉSEKRŐL

Megkaptam a politikai gazdaságtani tankönyv tervezetének értékelésével kapcsolatban folytatott közgazdasági vita teljes anyagát. Megkaptam többek között: „A politikai gazdaságtani tankönyv tervezetének kijavítására vonatkozó javaslatokat”; a tervezetben előforduló „Hibák és pontatlanságok kiküszöbölésére vonatkozó javaslatokat” és „A vitás kérdésekről szóló tájékoztatót”.

Szükségesnek tartom, hogy az egész anyagról, valamint a tankönyv tervezetéről a következő megjegyzéseket tegyem.

1. A GAZDASÁGI TÖRVÉNYEK JELLEGÉNEK KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

Egyes elvtársak tagadják, hogy a szocializmusban a tudomány törvényei, különösen a politikai gazdaságtan törvényei, objektív jellegűek. Tagadják, hogy a politikai gazdaságtan törvényei olyan folyamatoknak a törvényszerűségeit tükrözik, amelyek az ember akaratától függetlenül mennek végbe. Azt tartják, hogy annál a különleges szerepnél fogva, amelyet a történelem a Szovjetállamnak juttatott, a Szovjet-állam, annak vezetői, hatályon kívül tudják helyezni a politikai gazdaságtan fennálló törvényeit, új törvényeket tudnak „kialakítani”, új törvényeket tudnak „teremteni”.

Ezek az elvtársak mélységesen tévednek. Mint látható, összetévesztik a tudomány törvényeit, amelyek a természetben vagy a társadalomban az ember akaratától függetlenül végbemenő objektív folyamatokat tükröznek, azokkal a törvényekkel, amelyeket a kormányok adnak ki, amelyek az ember akaratából jönnek létre és amelyeknek csupán jogi érvényük van. A kettőt azonban semmiképpen sem szabad összetévesztetni.

A marxizmus a tudomány törvényeit — akár a természettudomány, akár a politikai gazdaságtan törvényeiről van szó — az ember akaratától függetlenül végbemenő objektív folyamatok visszatükrözésének fogja fel. Az emberek ezeket a törvényeket felfedezhetik, megismerhetik, tanulmányozhatják, cselekedeteikben számbavehetik, a társadalom érdekében felhasználhatják, de megváltoztatni vagy hatályon kívül helyezni nem képesek. Még kevésbé képesek a tudomány új törvényeit kialakítani vagy teremteni.

Azt jelenti-e ez, hogy például a természeti törvények hatásának következményei, a természeti erők hatásának következményei általában elháríthatatlanok, hogy a természeti erők romboló hatása mindenhol és mindig kérlelhetetlen elemi erővel érvényesül, amellyel szemben az emberi beavatkozás tehetetlen? Nem, nem jelenti ezt. A csillagászati, geológiai és egyes más hasonló folyamatokat kivéve, amelyekre az emberek, még ha megismerték is e folyamatok fejlődéstörvényeit, valóban képtelenek hatást gyakorolni, sok más esetben az emberek korántsem tehetetlenek, egyáltalán nincsenek megfosztva attól a lehetőségtől, hogy a természeti folyamatokra hatást gyakoroljanak. Az emberek minden ilyen esetben, miután megismerték a természeti törvényeket, számolva velük, támaszkodva rájuk, hozzáértően alkalmazva és felhasználva őket, korlátozhatják hatókörüket, a természet romboló erőinek más irányt szabhatnak, a természet romboló erőit a társadalom javára fordíthatják.

Lássunk egy példát a sok közül. A legrégebbi időkben

a nagy folyók kiadását, az árvizeket, s a lakóházak és vetések ezzel kapcsolatos pusztulását elháríthatatlan csapásnak tartották, amellyel szemben az emberek tehetetlenek voltak. Idővel azonban, az emberi ismeretek fejlődésével, amikor az emberek megtanultak gátakat, vízierőműveket építeni, lehetővé vált, hogy megóvják a társadalmat az árvíz csapásaitól, amelyek régebben elháríthatatlannak látszottak. Sőt, az emberek azt is megtanulták, hogy megfékezzék, úgyszólván megnyergeljék a természet romboló erőit, hogy a víz erejét a társadalom javára fordítsák és földek öntözésére, energiatermelésre felhasználják.

Azt jelenti-e ez, hogy az emberek ily módon hatályon kívül helyezték a természeti törvényeket, a tudomány törvényeit, és új természeti, új tudományos törvényeket teremtettek? Nem, nem azt jelenti. Ugyanis ez az egész eljárás, amellyel az emberek elhárítják a víz romboló erejének hatását és a víz romboló erejét a társadalom érdekében használják fel, végbemegy anélkül, hogy a legkisebb mértékben is megsértenék, megváltoztatnák vagy megszüntetnék a tudomány törvényeit, anélkül, hogy új tudományos törvényeket teremtenének. Ellenkezőleg, ez az egész eljárás a természet törvényeinek, a tudomány törvényeinek pontos számbavétele alapján valósul meg, mert a természeti törvények bármilyen megsértése — még a legcsekélyebb megsértésük is — csak zűrzavarra, az eljárás kudarcára vezetne.

Ugyanezt kell mondanunk a gazdasági fejlődés törvényeiről, a politikai gazdaságtan törvényeiről is, akár a kapitalizmus időszakáról, akár a szocializmus időszakáról van szó. Éppúgy, mint a természettudomány törvényei, a gazdasági fejlődés törvényei is objektív törvények, amelyek a gazdasági fejlődésnek az emberi akarattól függetlenül végbeműnyő folyamatait tükrözik. Az emberek felfedezhetik, megismerhetik ezeket a törvényeket, támaszkodhatnak rájuk, felhasználhatják őket a társadalom javára, más irányt szabhatnak egyes törvények romboló hatásának, korlátoz-

hatják hatókörüket, teret adhatnak más törvényeknek, amelyek utat igyekeznek törni maguknak, de nem szüntethetik meg őket, és új gazdasági törvényeket sem teremthetnek.

A politikai gazdaságtan egyik sajátossága abban áll, hogy törvényei, a természettudomány törvényeitől eltérően, nem hosszúéletűek, hogy ezek a törvények — legalábbis többségükben — meghatározott történelmi időszak folyamán hatnak, azután pedig új törvényeknek adják át helyüket. De ezek a törvények nem semmisülnek meg, hanem az új gazdasági feltételek folytán elvesztik érvényüket és letűnnek a színről, hogy helyet adjanak új törvényeknek, amelyek nem az emberi akarat teremtményei, hanem az új gazdasági feltételek talaján keletkeznek.

Hivatkoznak Engels „Anti-Dühring”-jére, Engelsnek arra a tételére, hogy a kapitalizmus felszámolásával és a termelési eszközök társadalmasításával az emberek uralmuk alá vetik termelési eszközeiket, felszabadulnak a társadalmi-gazdasági viszonyok járma alól, „uraivá” válnak társadalmi életüknek. Engels ezt a szabadságot „felismert szükség-szerűségnek” nevezi. De mit jelenthet a „felismert szükség-szerűség”?¹ Azt jelenti, hogy az emberek, miután megismerték az objektív törvényeket (a „szükség-szerűséget”), teljesen tudatosan alkalmazzák őket a társadalom érdekében. Éppen ezért mondja Engels ugyanott:

„Saját társadalmi tevékenységük törvényeit, melyek idáig idegen, rajtuk uralkodó természeti törvényekként állottak velük szemben, az emberek akkor majd teljes szak-tudással alkalmazzák s ezzel uralmuk alá vetik”².

Mint látható, Engels tétele egyáltalán nem azok mellett szól, akik azt hiszik, hogy a szocializmusban a gazdasági törvényeket meg lehet szüntetni és újakat lehet teremteni. Ellenkezőleg, ez a tétel a gazdasági törvényeknek nem megszüntetését, hanem megismerését és hozzáértő alkalmazását követeli.

Azt mondják, hogy a gazdasági törvények elemi erővel érvényesülő törvények, hogy e törvények hatásai elháríthatatlanok, hogy a társadalom tehetetlen velük szemben. Ez nem igaz. Ez a törvények fetisizálása, rabszolgai meghódolás a törvények előtt. Bebizonyosodott, hogy a társadalom nem tehetetlen a törvényekkel szemben, hogy a társadalom, ha felismerte a gazdasági törvényeket és rájuk támaszkodik, korlátozhatja hatókörüket, a társadalom érdekében felhasználhatja és „megnyergelheti” őket, mint ahogy ez a természeti erőkkel és törvényeikkel is történik, mint ahogy a nagy folyók kiáradásával kapcsolatban imént említett példában is történik.

Hivatkoznak a Szovjethatalomnak a szocializmus felépítésében betöltött különleges szerepére, amely állítólag lehetővé teszi számára, hogy megszüntesse a gazdasági fejlődés fennálló törvényeit és újakat „alakítson ki”. Ez sem igaz.

A Szovjethatalom különleges szerepét két körülmény magyarázza: először is az, hogy a Szovjethatalomnak nem az volt a feladata, hogy a kizsákmányolás egyik formáját a kizsákmányolás egy másik formájával helyettesítse, mint ahogy a régi forradalmakban történt, hanem az, hogy mindenemű kizsákmányolást felszámoljon; másodsor pedig az, hogy mivel az országban a szocialista gazdaságnak semilyen kész csírája sem volt meg, megteremtse — úgyszólván „szűz területen” — a gazdaság új, szocialista formáit.

Ez kétségtelenül nehéz, bonyolult és precedens nélküli feladat. Ennek ellenére a Szovjethatalom becsülettel teljesítette ezt a feladatot. De nem azért teljesítette, mert — állítólag — megszüntette a fennálló gazdasági törvényeket és újakat „alakított ki”, hanem egyesegyedül azért, mert a termelési viszonyok és a termelőerők jellege közti *feltétlen összhang* gazdasági törvényére támaszkodott. Országunk termelőerői, különösen az iparban, társadalmi jellegűek voltak, a tulajdon formája pedig magán-, kapitalista tulajdon volt.

A Szovjethatalom, arra a gazdasági törvényre támaszkodva, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, társadalmasította a termelési eszközöket, az egész nép tulajdonává tette őket, és ezzel megszüntette a kizsákmányolás rendszerét, megteremtette a gazdaság szocialista formáit. Ha ez a törvény nem lett volna, és nem támaszkodtunk volna rá, a Szovjethatalom nem tudta volna teljesíteni feladatát.

Az a gazdasági törvény, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, már régóta igyekszik utat törni magának a kapitalista országokban. Hogy nem tört még utat magának és nem érvényesül szabadon, ennek az az oka, hogy a társadalom önmagukat túlélte erőinek rendkívül erős ellenállásába ütközik. Itt a gazdasági törvényeknek egy másik sajátosságával találkozunk. Ezek abban is eltérnek a természettudomány törvényeitől, hogy a természettudományban egy új törvény felfedezése és alkalmazása többé-kevésbé simán megy végbe, gazdasági téren ellenben egy olyan új törvény felfedezése és alkalmazása, amely a társadalom önmagukat túlélte erőinek érdekeit sérti, ezeknek az erőknek legerősebb ellenállásába ütközik. Olyan erőre, olyan társadalmi erőre van tehát szükség, amely képes leküzdeni ezt az ellenállást. Országunkban akadt ilyen erő: a társadalom túlnyomó többségének, a munkásszótálynak és a parasztságnak a szövetsége. Más országokban, a tőkés országokban, ilyen erő még nem akadt. Ez a titka annak, hogy a Szovjethatalomnak sikerült szétzúznia a társadalom régi erőit, és hogy minálunk teljesen szabadon érvényesült az a gazdasági törvény, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével.

Azt mondják, népgazdaságunk tervszerű (arányos) fejlődésének szükségessége lehetővé teszi, hogy a Szovjethatalom megszüntesse a fennálló gazdasági törvényeket és újakat teremtsen. Ez teljesen helytelen. Éves és ötéves terveinket nem szabad összecserélnünk a népgazdaság tervszerű, arányos

fejlődésének objektív gazdasági törvényével. A népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye a konkurenciának és a termelési anarchiának a kapitalizmusban fennálló törvénye ellentétéként keletkezett. Ez a törvény a termelési eszközök társadalmosítása alapján keletkezett, az után, hogy a konkurencia és a termelési anarchia törvénye megszűnt működni. Azért lépett működésbe, mert a szocialista népgazdaságot csak a népgazdaság tervszerű fejlődésének gazdasági törvénye alapján lehet vezetni. Ez azt jelenti, hogy a népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye *lehetőséget* ad tervező szerveinknek, hogy helyesen tervezzék a társadalmi termelést. A *lehetőséget* azonban nem szabad összetéveszteni a *valósággal*. Ez két különböző dolog. Ahhoz, hogy ezt a lehetőséget valósággá változtassuk, tanulmányoznunk kell, el kell sajátítanunk ezt a gazdasági törvényt, meg kell tanulnunk teljes hozzáértéssel való alkalmazását, olyan terveket kell készítenünk, amelyek teljesen visszatükrözik ennek a törvénynek a követelményeit. Nem mondhatjuk, hogy a mi éves és ötéves terveink teljesen tükrözik ennek a gazdasági törvénynek a követelményeit.

Azt mondják, hogy egyes, nálunk, a szocializmusban ható gazdasági törvények, köztük az értéktörvény is, a tervgazdaság alapján „átalakított”, sőt „gyökeresen átalakított” törvények. Ez sem igaz. A törvényeket nem lehet „átalakítani”, még kevésbé „gyökeresen átalakítani”. Ha át lehetne őket alakítani, akkor meg is lehetne szüntetni, más törvényekkel lehetne helyettesíteni őket. A törvények „átalakításáról” szóló tétel a törvények „megszüntetéséről” és „kialakításáról” szóló helytelen tételnek a csökevénye. Noha a gazdasági törvények átalakításáról szóló formula nálunk már régen közkeletűvé vált, a pontosság kedvéért le kell mondanunk róla. Egyik vagy másik gazdasági törvény hatókörét lehet korlátozni, lehet elhárítani romboló hatásukat — persze, ha van ilyen hatásuk —, de nem lehet őket „átalakítani” vagy „megszüntetni”.

Amikor tehát a természeti vagy gazdasági erők „leigázásáról”, a rajtuk való „uralkodásról” stb. beszélünk, ezzel egyáltalán nem azt akarjuk mondani, hogy az emberek „megszüntethetik” a tudomány törvényeit, vagy „kialakíthatnak” ilyen törvényeket. Ellenkezőleg, ezzel csak azt akarjuk mondani, hogy az emberek felfedezhetik, megismerhetik, elsajátíthatják a törvényeket, megtanulhatják teljes hozzáértéssel alkalmazni és a társadalom érdekében felhasználni őket — és ilymódon leigázhatják, uralmuk alá vetetik őket.

A politikai gazdaságtan törvényei tehát a szocializmusban objektív törvények, amelyek a gazdasági élet akarattunktól függetlenül végbemenő folyamatainak törvényszerűségét tükrözik. Azok, akik ezt a tételt tagadják, lényegében a tudományt tagadják, márpedig, ha a tudományt tagadják, akkor mindennemű előrelátás lehetőségét is tagadják, következésképpen a gazdasági élet vezetésének lehetőségét tagadják.

Azt mondhatják, hogy mindaz, amit itt elmondottunk, helyes és közismert, de nincs benne semmi új, és ennél fogva nem érdemes időt fecsérelni közismert igazságok ismételtesére. Persze, valóban nincs benne semmi új, de helytelen lenne azt gondolnunk, hogy bizonyos, általunk ismert igazságok ismételtesére nem érdemes időt vesztegetnünk. Hozzánk ugyanis, mint vezető maghoz, évről évre ezrével jönnek az új, fiatal káderek, akik égnék a vágytól, hogy segítsenek nekünk, égnék a vágytól, hogy kitegyenek magukért, de kellő marxista nevelés híján sok általunk jólismert igazságot nem ismernek és kénytelenek sötétben botorkálni. Lenyűgözik őket a Szovjethatalom kolosszális eredményei, megszedítik őket a szovjet rend nem mindennapi sikerei, és már-már azt képzelik, hogy a Szovjethatalom „mindenre képes”, hogy számára „minden gyerekjáték”, hogy megszüntetheti a tudomány törvényeit és új törvényeket alakíthat ki. Mitévők legyünk ezekkel az elvtársakkal? Hogyan neveljük őket a marxizmus-leninizmus szellemében? Úgy gondolom, hogy az úgynevezett „köz-

ismert
rázásá
eszköz

2.

E
járt el
termel
termel
volna
Engels

„
birtokl
mékek

E

E

tekintl

mutat

termel

vételér

avagy

egész

így is,

A

melési

összesse

mulájá

minder

gondol

termel

E

szem e

centrá

s elégg

ismert" igazságok rendszeres ismételése, türelmes megmagyarázása az ilyen elvtársak marxista nevelésének egyik legjobb eszköze.

2. AZ ÁRUTERMELES KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

Egyes elvtársak azt állítják, hogy a párt helytelenül járt el, amikor országunkban a hatalom megragadása és a termelési eszközök államosítása után fenntartotta az árutermelést. Úgy vélik, hogy a pártnak már akkor ki kellett volna küszöbölnie az árutermelést. Ezzel kapcsolatban Engelsre hivatkoznak, aki ezt mondja:

„A termelési eszközöknek a társadalom által való birtokba vételével megszűnik az árutermelés, s ezzel a termékeknek a termelők feletti uralma” (lásd „Anti-Dühring”³).

Ezek az elvtársak mélységesen tévednek.

Elemezzük Engels formuláját. Engels formuláját nem tekinthetjük teljesen világosnak és pontosnak, mert nem mutat rá arra, vajjon *minden* termelési eszköznek, avagy a termelési eszközök csak egy részének társadalmi birtokba vételéről van-e szó, vagyis, hogy *minden* termelési eszköz, avagy a termelési eszközöknek csak egy része került-e az egész nép tulajdonába. Engelsnek *ezt* a formuláját tehát így is, úgy is érthetjük.

Az „Anti-Dühring” más helyén Engels „*minden* termelési eszköz” birtokba vételéről, „a termelési eszközök *összességének*” birtokba vételéről beszél⁴. Engels tehát formulájában nem a termelési eszközök egy részének, hanem minden termelési eszköznek nacionalizálására, vagyis arra gondol, hogy nemcsak az ipari, hanem a mezőgazdasági termelési eszközök is az egész nép tulajdonába kerülnek.

Ebből következik, hogy Engels olyan országokat tart szem előtt, amelyekben a kapitalizmus és a termelés koncentrációja nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is eléggé előrehaladott ahhoz, hogy kisajátítsák és az egész nép

tulajdonába adják át az ország *minden* termelési eszközét. Engels tehát úgy véli, hogy az *ilyen* országokban *minden* termelési eszköz társadalmasításával egyidejűleg ki kellene küszöbölni az árutermelést. És ez természetesen helyes is.

Ilyen ország a múlt század végén, az „Anti-Dühring” megjelenése idején, csak egy volt: Anglia, ahol a kapitalizmus fejlődése és a termelés koncentrációja az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt olyan fokot ért el, hogy a proletariátus hatalomrajutása esetén lehetőség volt arra, hogy az országban *minden* termelési eszközt az egész nép tulajdonába adjanak, és az árutermelést kiküszöböljék.

Most nem foglalkozom azzal a kérdéssel, milyen jelentőségű Anglia számára a külkereskedelem, amelynek részaránya az angol nemzetgazdaságban óriási. Azt hiszem, hogy csak e kérdés tanulmányozása alapján lehetne véglegesen eldönteni azt a kérdést, milyen sors vár az árutermelésre Angliában a proletariátus hatalomrajutása és *minden* termelési eszköz nacionalizálása után.

Egyébként nemcsak a múlt század végén, hanem még most sem érte el egyetlen ország sem a mezőgazdaságban a kapitalizmus fejlődésének és a termelés koncentrációjának azt a fokát, amely Angliában megfigyelhető. Ami a többi országot illeti, ezekben az országokban a kapitalizmusnak a falun végbeménő fejlődése ellenére még mindig eléggé számottevő a kis- és középbirtokos falusi termelők osztálya, akiknek sorsáról a proletariátus hatalomrajutása esetén dönteni kellene.

De felmerül a kérdés: mitévő legyen a proletariátus és pártja, ha egyik vagy másik országban, köztük a mi országunkban, megvannak a kedvező feltételek ahhoz, hogy a proletariátus kezébe vegye a hatalmat és megdöntse a kapitalizmust, és itt a kapitalizmus az iparban annyira koncentráltta a termelési eszközöket, hogy ki lehet sajátítani és át lehet adni azokat a társadalom tulajdonába, de a mezőgazdaság a kapitalizmus növekedése ellenére még

annyira elaprózódik a nagyszámú kis- és középbirtokos termelő között, hogy nem lehet felvetni e termelők kisajátításának kérdését?

Erre a kérdésre Engels formulája nem ad választ. Egyébként nem is kell rá választ adnia, mivel ez a formula egy másik kérdésnek, mégpedig annak a kérdésnek alapján vetődött fel, hogy mi legyen az árutermelés sorsa *minden* termelési eszköz társadalmasítása után.

Mi történjék tehát, ha *nem minden* termelési eszközt, hanem a termelési eszközöknek csak egy részét társadalmasítják, annak pedig, hogy a proletariátus kezébe vegye a hatalmat, megvannak a kedvező feltételei, — kézbe kell-e vennie a proletariátusnak a hatalmat és mindjárt ez után meg kell-e szüntetni az árutermelést?

Természetesen nem nevezhetjük válasznak egyes gyász-marxisták véleményét, akik azt tartják, hogy ilyen körülmények között le kellene mondani a hatalom kézbe vételéről, és meg kellene várni, amíg a kapitalizmus tönkre nem teszi a kis- és középtermelők millióit, mezőgazdasági munkásokká változtatva őket, és nem koncentrálja a mezőgazdasági termelési eszközöket, s hogy csak ezután lehetne szó arról, hogy a proletariátus kezébe vegye a hatalmat és *minden* termelési eszközt társadalmasítson. Érthető, hogy ilyen „megoldást” marxisták nem választhatnak, ha nem akarnak végkép szégyent vallani.

Nem tekinthetjük válasznak más gyász-marxisták véleményét sem, akik úgy vélik, hogy esetleg kézbe kellene venni a hatalmat, ki kellene sajátítani a falusi kis- és középtermelőket és társadalmasítani kellene termelési eszközeiket. Erre az értelmetlen és bűnös útra szintén nem térhetnek a marxisták, mert ennek az útnak követése aláásná a proletárforradalom győzelmének minden lehetőségét és a parasztságot hosszú időre a proletariátus ellenségeinek táborába taszítaná.

Erre a kérdésre Lenin adott választ a „terményadóról” szóló munkáiban és híres „szövetkezeti tervében”.

Lenin válasza röviden a következőkben foglalható össze:

a) nem szabad elszalasztani a hatalom kézbevitelére kínáló kedvező alkalmat, a proletariátus vegye kezébe a hatalmat és ne várja meg, amíg a kapitalizmus tönkreteszi az egyéni kis- és középtermelők millióit;

b) ki kell sajátítani és az egész nép tulajdonába kell adni az ipar termelési eszközeit;

c) ami az egyéni kis- és középtermelőket illeti, ezeket fokozatosan termelőszövetkezetekben, azaz mezőgazdasági nagyüzemekben, kolhozokban kell egyesíteni;

d) minden módon fejleszteni kell az ipart és meg kell teremteni a kolhozok számára a nagyüzemű termelés korszerű technikai bázisát, de ezeket nem kisajátítani kell, hanem ellenkezőleg, fokozott mértékben el kell látni őket elsőrendű traktorokkal és más gépekkel;

e) a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság gazdasági összefogása érdekében pedig bizonyos ideig fenn kell tartani az árutermelést (az adás-vétel útján történő cserét), mint a várossal való gazdasági kapcsolatoknak a paraszt számára *egyedül elfogadható* formáját, és teljes erővel ki kell fejleszteni a szovjet kereskedelmet, az állami és szövetkezeti-kolhozkereskedelmet, kizorítva az áruforgalomból minden rendű és rangú kapitalistát.

Szocialista építésünk története azt mutatja, hogy a fejlődésnek ez az útja, amelyet Lenin jelölt ki, teljes mértékben bevált.

Nem lehet kétséges, hogy minden olyan kapitalista ország számára, amelyben többé-kevésbé számottevő kis- és középtermelő osztály van, a fejlődésnek ez az útja az egyetlen lehetséges és célszerű út a szocializmus győzelme szempontjából.

Azt mondják, hogy az árutermelésnek mégis, minden körülmények között kapitalizmusra kell vezetnie, és feltétlenül kapitalizmusra vezet. Ez nem igaz. Nem mindig és nem

mind
tőkés
A tők
termé
termé
erő p
hat é
ország
szere
eszkö
től m
áruké

az ár
eszkö
tulaj
és a
rends
állítha
vezet
éppen
magán
rends

A
gazdas
termé
rendb
Megve
előkes
vezete
gálhat
társad
hiszen
és min
hiszen

2 Sztá

minden körülmények között! Nem szabad az árutermelést a tőkés termeléssel azonosítani. Ez két különböző dolog. A tőkés termelés az árutermelés legmagasabb formája. Az árutermelés csak abban az esetben vezet kapitalizmusra, ha a termelési eszközök magántulajdonban vannak, ha a munkaerő piacra kerül mint áru, amelyet a kapitalista megvásárolhat és a termelési folyamatban kizsákmányolhat, ha tehát az országban a bér munkások tőkés kizsákmányolásának rendszere áll fenn. A tőkés termelés ott kezdődik, ahol a termelési eszközök magánkézben összpontosulnak, a termelési eszközöktől megfosztott munkások pedig kénytelenek munkarejüket áruként eladni. Enélkül nincs tőkés termelés.

No és, ha nincsenek meg ezek a feltételek, amelyek az árutermelést tőkés termeléssé változtatják, ha a termelési eszközök már nem magántulajdonban, hanem szocialista tulajdonban vannak, ha a bér munka rendszere nem áll fenn, és a munkaerő már nem áru többé, ha a kizsákmányolás rendszerét már régen felszámolták — mi történik akkor: állíthatjuk-e, hogy az árutermelés mégis kapitalizmusra vezet? Nem, ezt nem állíthatjuk. Márpedig a mi társadalmunk éppen olyan társadalom, amelyben a termelési eszközök magántulajdona, a bér munka rendszere, a kizsákmányolás rendszere már rég nem létezik.

Az árutermelést nem lehet önmagában való, a környező gazdasági feltételektől független valaminek tekinteni. Az árutermelés régibb a tőkés termelésnél. Megvolt a rabszolgatartó rendben és kiszolgáltta azt, de nem vezetett kapitalizmusra. Megvolt a feudalizmusban és kiszolgáltta azt, de — jóllehet előkészítette a tőkés termelés bizonyos feltételeit — nem vezetett kapitalizmusra. Felmerül a kérdés: miért ne szolgálhatná ki bizonyos ideig az árutermelés a mi szocialista társadalmunkat is, anélkül hogy kapitalizmusra vezetne, hiszen nálunk az árutermelés nem terjedt el olyan korlátlanul és mindent felölelően, mint a kapitalista viszonyok között, hiszen nálunk az árutermelést megszabott keretek közé szo-

rítják olyan döntő gazdasági feltételek, mint a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a bér munka rendszerének felszámolása, a kizsákmányolás rendszerének felszámolása?

Azt mondják, hogy miután országunkban létrejött a termelési eszközök társadalmi tulajdonának uralma, a bér munka és a kizsákmányolás rendszerét pedig felszámoltuk, az árutermelés elvesztette létjogosultságát és ennél fogva ki kellene küszöbölnünk az árutermelést.

Ez sem igaz. A szocialista termelésnek nálunk ma két fő formája van: az állami — össznépi forma, és a kolhoz-forma, amelyet nem lehet össznépinek nevezni. Az állami vállalatok termelési eszközei és termékei az egész nép tulajdonában vannak. A kolhoz-vállalatokban viszont, bár a termelési eszközök (a föld, a gépek) az állam tulajdonában vannak, a termelés eredménye az egyes kolhozok tulajdona, minthogy a kolhozokban a munka is, a vetőmag is a kolhozok sajátja, a földdel pedig, amelyet a kolhozok örök használatra kaptak, a kolhozok ténylegesen saját tulajdonukként rendelkeznek, noha nem adhatják el, nem vásárolhatják, nem adhatják bérbe és nem zálogosíthatják el.

Ez a körülmény arra vezet, hogy az állam csak az állami vállalatok termékeivel rendelkezhet, a kolhozok termékeivel viszont csak a kolhozok rendelkeznek úgy, mint saját tulajdonukkal. De a kolhozok nem akarják termékeiket másként elidegeníteni, mint áruk formájában, amelyekért cserébe meg akarják kapni a nekik szükséges árukat. Másmilyen gazdasági kapcsolatot a várossal, mint árukapcsolatot, mint az adás-vétel útján történő cserét, a kolhozok ma nem fogadnak el. Ezért az árutermelés és az áruforgalom nálunk jelenleg éppen olyan szükségszerűség, mint mondjuk harminc évvel ezelőtt volt, amikor Lenin kimondotta, hogy az áruforgalmat minden eszközzel fejleszteni kell.

Persze, amikor majd a két fő termelési szektor, az állami szektor és a kolhoz-szektor helyén megjelenik egy min-

den
az
áru
lege
mar
áru
és f
hogy
szer
ami
fogn
szer
hoz
arra
cikk
mon
külö

hanc
sek
term
dolg
korl
lődh
„pén
és m

akik
ki a
taliz
erőt
az a
az é
hogy
talist

dent felölelő termelési szektor, amelynek joga lesz arra, hogy az országban minden fogyasztási cikkel rendelkezzen, — az áruforgalom, „pénzgazdaságával” együtt, a népgazdaság felesleges elemeként eltűnik. De amíg ez nincsen meg, amíg megmarad a két fő termelési szektor, az árutermelésnek és az áruforgalomnak, mint népgazdasági rendszerünk szükséges és fölöttébb hasznos elemének, meg kell maradnia. Hogy hogyan jön majd létre az egységes, egyesült szektor, egyszerűen úgy-e, hogy az állami szektor elnyeli a kolhozszektort, ami kevésbé valószínű (mert ezt a kolhozok kisajátításának fognák fel), avagy egy egységes *össznépi* gazdasági szerv megszervezése útján (amelyben mind az állami ipar, mind a kolhozok képviselve vannak), amelynek joga lesz kezdetben arra, hogy nyilvántartsa az országban minden fogyasztási cikket, idővel pedig arra is, hogy elossza a termékeket, mondjuk, termékcseré útján — ez külön kérdés, amelyet külön kell majd megvitatni.

A *mi* árutermelésünk tehát nem közönséges árutermelés, hanem az árutermelés különleges fajtája, árutermelés tőkés nélkül, amelynek alapjában véve az egyesült szocialista termelők (az állam, a kolhozok, a szövetkezetek) áruival van dolga, amelynek hatóköre a személyes fogyasztási cikkekre korlátozódik, amely nyilvánvalóan semmiképpen sem fejlődhet tőkés termeléssé, és amelynek az a rendeltetése, hogy „pénzgazdaságával” együtt a szocialista termelés fejlesztését és megerősítését szolgálja.

Ezért egyáltalán nincs igazuk azoknak az elvtársaknak, akik kijelentik, hogy ha a szocialista társadalom nem küszöböli ki az árutermelési formákat, vissza kell állítanunk a kapitalizmusra jellemző összes gazdasági kategóriákat: a munkaerőt mint árut, az értéktöbbletet, a tőkét, a tőkeprofitot, az átlagprofitrátát stb. Ezek az elvtársak összekeverik az árutermelést a kapitalista termeléssel, és úgy vélik, hogy ha egyszer van árutermelés, akkor lennie kell kapitalista termelésnek is. Nem értik meg, hogy a *mi* áru-

termelésünk gyökeresen különbözik a kapitalizmus áruter-
melésétől.

Sőt, úgy gondolom, hogy sutba kell dobunk egyes más fogalmakat is, amelyek Marx „Tőké”-jéből származnak, ahol Marx a kapitalizmus elemzésével foglalkozott, és amelyeket mesterségesen ráhúznak a mi szocialista viszonyainkra. Többek között olyan fogalmakra gondolok, mint a „szükséges” és „többlet”-munka, a „szükséges” és „többlet”-termék, a „szükséges” és „többlet”-munkaidő. Marx a kapitalizmust elemezte, mégpedig azért, hogy felfedezze a munkásosztály kizsákmányolásának forrását, az értéktöbbletet, és hogy eszmei fegyvert adjon a termelési eszközöktől megfosztott munkásosztály kezébe a kapitalizmus megdöntésére. Érthető, hogy Marx itt a kapitalista viszonyoknak teljesen megfelelő fogalmakat (kategóriákat) használ. De rendkívül furcsa, ha ma is használjuk ezeket a fogalmakat, amikor a munkásosztály nemcsak hogy nincsen megfosztva a hatalomtól és a termelési eszközöktől, hanem ellenkezőleg, kezében tartja a hatalmat és birtokosa a termelési eszközöknek. Szinte képtelenségnek hangzik most, a mi rendünkben, ha a munkáerőről mint árurol és a munkások „bérbevételéről”^{*} beszélünk, mintha a termelési eszközök birtokában levő munkásosztály önmagát „venné bérbe” és saját magának adná el munkáerejét. Épp ilyen furcsa ma „szükséges” és „többlet”-munkáról beszélni: mintha a mi körülményeink között a munkások munkája, amelyet a termelés kibővítésére, a közoktatás, az egészségvédelem fejlesztésére, a honvédelem megszervezésére stb. a társadalom rendelkezésére bocsátanak, nem volna ugyanolyan szükséges a ma hatalmon levő munkásosztály számára, mint a munkás és családja személyes szükségleteinek fedezésére fordított munka.

^{*} Az orosz „najom” szó jelentése: bérbevétel; „najom rabo-csevo” — a munkás felvétele, de szó szerint: a munkás „bérbevétele”; oroszul „bér munkás” — „najomnij rabocsij”, ami szó szerint „bérbevett munkást” jelent. — *Ford.*

Meg kell jegyezni, hogy Marx „A gothai program kritikája” című munkájában, amelyben már nem a kapitalizmust, hanem egyebek között a kommunista társadalom első fokát vizsgálja, a termelés kibővítésére, a közoktatásra, az egészségvédelemre, az igazgatási költségekre, tartalékok képzésére stb. a társadalom rendelkezésére bocsátott munkát épp olyan szükségesnek tekinti, mint a munkásosztály fogyasztási szükségleteinek fedezésére fordított munkát⁵.

Azt hiszem, közgazdászainknak véget kell vetniök a régi fogalmak és a szocialista országunkban uralkodó új helyzet közötti diszharmóniának, felváltva a régi fogalmakat újakkal, amelyek megfelelnek az új helyzetnek.

Egy ideig tűrhettük ezt a diszharmóniát, de most elérkezett az ideje, hogy végre megszüntessük.

3. AZ ÉRTÉKTÖRVÉNY KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

Néha ezt kérdezik: megvan-e és működik-e nálunk, a mi szocialista rendünkben az értéktörvény?

Igen, megvan és működik. Ott, ahol van áru és áru-termelés, szükségszerűen van értéktörvény is.

Az értéktörvény hatóköre nálunk mindenekelőtt az áruforgalomra, az adás-vétel útján történő árucserére, a főképpen személyes fogyasztási cikkek felőli cserére terjed ki. Itt, ezen a területen, az értéktörvény — természetesen bizonyos korlátok között — megtartja szabályozó szerepét.

De az értéktörvény hatása nem korlátozódik az áru-forgalom területére. Kiterjed a termelésre is. Igaz ugyan, hogy az értéktörvénynek szocialista termelésünkben nincs szabályozó jelentősége, de mégis hatással van a termelésre, s ezt figyelembe kell vennünk a termelés irányításakor. Azokat a fogyasztási cikkekét ugyanis, amelyek a termelési folyamatban elhasznált munkaerő pótlására szükségesek, az érték-

törvény hatásának alávetett árukként termeljük és értékesítjük. Éppen itt kezdődik az értéktörvény hatása a termelésre. Ezért időszerűek vállalatainkban az olyan kérdések, mint az önálló gazdaságos elszámolás és a jövedelmezőség kérdése, az önköltség kérdése, az árak kérdése stb. Ezért vállalatainknak nem lehet és nem szabad mellőzniök az értéktörvény számbavételét.

Jó ez? Nem rossz. Mai viszonyaink között ez valóban nem rossz, mert ez a körülmény gazdasági vezetőinket a termelés észszerű irányításának szellemében neveli, és fegyelmezi őket. Nem rossz, mert arra tanítja gazdasági vezetőinket, hogy számbavegyék a mennyiségi adatokat a termelésben, pontosan számbavegyék ezeket, és ugyanolyan pontosan számbavegyék a reális dolgokat a termelésben, ne pedig légbőlkapott „tájékoztató adatokkal” dobálódzanak. Nem rossz, mert arra tanítja gazdasági vezetőinket, hogy keressék, megtalálják és felhasználják a termelés rejtett tartalékait, s ne hagyják kárbaveszni azokat. Nem rossz, mert arra tanítja gazdasági vezetőinket, hogy rendszeresen javítsák a termelés módszereit, csökkentsék a termelés önköltségét, megvalósítsák az önálló gazdaságos elszámolást és a vállalatok jövedelmezőségére törekedjenek. Jó gyakorlati iskola ez, amely meggyorsítja gazdasági kádereink fejlődését, azt, hogy a fejlődés jelenlegi szakaszán a szocialista termelés igazi vezetőivé váljanak.

Nem az a baj, hogy az értéktörvény nálunk hat a termelésre. A baj az, hogy gazdasági vezetőink és tervezőink — kevés kivétellel — nem ismerik eléggé az értéktörvény hatását, nem tanulmányozzák és nem tudják figyelembe venni számításaikban. Tulajdonképpen ezzel magyarázható az a zűrzavar, amely az árpolitika kérdésében még mindig uralkodik nálunk. Ime, egy példa a sok közül. Nemrégiben elhatározták, hogy a gyapottermelés érdekében rendezik a gyapot és a gabona árának arányát, pontosan megállapítják, milyen áron adnak el gabonát a gyapottermelőknek, és fel-

emelik az államnak beadott gyapot árát. Ezzel kapcsolatban gazdasági vezetőink és tervezőink olyan javaslattal álltak elő, amely méltán elképesztette a Központi Bizottság tagjait, mert e javaslat szerint egy tonna gabona ára majdnem azonos lett volna egy tonna gyapot árával, s emellett egy tonna gabona árát egyenlőnek vették egy tonna kenyér árával. A Központi Bizottság tagjainak arra a megjegyzésre, hogy egy tonna kenyér árának magasabbnak kell lennie egy tonna gabona áránál az őrlési és sütési költségek miatt, és hogy a gyapot általában sokkal drágább, mint a gabona, amiről a gyapot és a gabona világpiaci árai is tanuskodnak, a javaslat szerzői semmi értelmes választ nem tudtak adni. A Központi Bizottság ezért arra kényszerült, hogy maga foglalkozzék az ügygel: csökkentette a gabonaárakat és feleremelte a gyapotárakat. Mi lett volna, ha ezeknek az elvtársaknak a javaslata törvényerőre emelkedett volna? Tönkretettük volna a gyapottermelőket, és ma nem volna gyapotunk.

De vajjon azt jelenti-e mindez, hogy az értéktörvény hatásának ugyanolyan tere van nálunk, mint a kapitalizmusban, hogy az értéktörvény nálunk a termelés szabályozója? Nem, nem azt jelenti. A valóságban az értéktörvény hatóköre a mi gazdasági rendünkben szigorúan korlátozott és megszabott keretek közé van szorítva. Arról már beszéltünk, hogy az árutermelés hatóköre a mi rendünkben korlátozott és keretek közé van szorítva. Ugyanezt kell mondanunk az értéktörvény hatóköréről is. Kétségtelen, hogy mivel nálunk megszűnt a termelési eszközök magántulajdona, és társadalmasítottuk a termelési eszközöket mind a városban, mind a falun, ez szükségképpen korlátozza az értéktörvény hatókörét és a termelésre gyakorolt hatásának fokát.

Ugyanebben az irányban hat a népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődésének törvénye is, amely felváltotta a konkurrenciának és a termelés anarchiájának törvényét.

Ugyanebben az irányban hatnak éves és ötéves terveink,

és általában egész gazdaságpolitikánk, amely a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének követelményeire támaszkodik.

Mindez együttvéve arra vezet, hogy az értéktörvény hatóköre nálunk szűk korlátok közé van szorítva, és hogy a mi rendünkben az értéktörvény nem lehet a termelés szabályozója.

Éppen ezzel magyarázható az a „meglepő” tény, hogy szocialista termelésünk szakadatlan és rohamos fejlődése ellenére az értéktörvény nálunk nem vezet túltermelési válságokra, míg ugyanez az értéktörvény, amelynek a kapitalizmusban kiterjedt hatóköre van, a kapitalista országokban periódikus túltermelési válságokra vezet, noha ezekben az országokban a termelés lassú ütemben fejlődik.

Azt mondják, hogy az értéktörvény állandó törvény, mely a történelmi fejlődés minden időszakában feltétlenül érvényes, és ha az értéktörvény a kommunista társadalom második fokának időszakában elveszti is érvényét mint a csereviszonyok szabályozója, a fejlődésnek ezen a fokán is érvényben marad, mint a különböző termelési ágak közötti viszonyok szabályozója, mint a termelési ágak közötti munkaelosztás szabályozója.

Ez nem igaz. Az érték, éppúgy mint az értéktörvény, történelmi kategória, amely az árutermelés fennállásával függ össze. Az árutermelés eltűnésével eltűnik az érték is az értékformákkal együtt, valamint az értéktörvény is.

A kommunista társadalom második fokán a termékek előállítására fordított munka mennyiségét nem kerülőúton, nem az érték és az értékformák közvetítésével fogják mérni, amint ez az árutermelés idején történik, hanem egyenesen és közvetlenül — a termékek előállítására fordított idő mennyiségével, órák számával. Ami pedig a munkaelosztást illeti, a termelési ágak közötti munkaelosztást nem az értéktörvény fogja szabályozni, amely addigra érvényét veszti, hanem a társadalom termékszükségletének növekedése. Olyan társadalom lesz ez, amelyben a termelést

a társadalom szükségletei fogják szabályozni, a társadalom szükségleteinek nyilvántartása pedig elsőrendű jelentőségre tesz szert a tervező szervek szempontjából.

Teljesen helytelen az az állítás is, hogy mai gazdasági rendünkben, a kommunista társadalom fejlődésének első fokán, az értéktörvény szabályozza a különböző termelési ágak közötti munkaelosztás „arányát”.

Ha ez igaz volna, akkor érthetetlen, hogy nálunk miért nem fejlesztik minden erővel a könnyűipart, mint a legjövedelmezőbb ipart, különösen a nehézipparral szemben, amely gyakran kevésbé jövedelmező, néha pedig egyáltalán nem jövedelmező.

Ha ez igaz volna, akkor érthetetlen, hogy miért nem zárunk be több, ma még nem jövedelmező nehézipari vállalatot, amelyekben a munkások munkája nem jár a „kellő eredménnyel”, és miért nem létesítünk új, feltétlenül jövedelmező könnyűipari vállalatokat, amelyekben a munkások munkája „nagy eredménnyel” járhatna.

Ha ez igaz volna, akkor érthetetlen, hogy miért nem viszik át nálunk a munkásokat a kevésbé jövedelmező, bár a népgazdaság számára igen szükséges vállalatokból jövedelmezőbb vállalatokba, az értéktörvénynek megfelelően, amely állítólag szabályozza a termelési ágak közötti munkaelosztás „arányát”?

Nyilvánvaló, hogy ha ezekre az elvtársakra hallgatnánk, le kellene mondanunk a termelési eszközök termelésének elsőbbségéről a fogyasztási cikkek termelése javára. Márpedig mit jelent a termelési eszközök termelésének elsőbbségéről való lemondás? Azt jelenti, hogy elvágjuk népgazdaságunk szakadatlan fejlődésének lehetőségét, mert lehetetlen a népgazdaság szakadatlan fejlődésének megvalósítása, ha nem valósítjuk meg egyúttal a termelési eszközök termelésének elsőbbségét.

Ezek az elvtársak elfelejtik, hogy az értéktörvény csak a kapitalizmusban, a termelési eszközök magántulajdona

mellett, a konkurencia, a termelés anarchiája, a túltermelési válságok mellett lehet a termelés szabályozója. Elfelejtik, hogy az értéktörvény hatókörét nálunk korlátozza a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének hatása, következésképpen korlátozzák éves és ötéves terveink is, amelyek megközelítően tükrözik ennek a törvénynek a követelményeit.

Egyes elvtársak ebből azt a következtetést vonják le, hogy a népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye és a népgazdaság tervezése érvényteleníti a termelés jövedelmezőségének elvét. Ez egyáltalán nem igaz. Éppen ellenkező a helyzet. Ha a jövedelmezőséget nem egyes vállalatok vagy termelési ágak szempontjából és nem egy év távlatában, hanem az egész népgazdaság szempontjából és, mondjuk, 10—15 év távlatában nézzük — ami az egyetlen helyes eljárás ebben a kérdésben —, akkor az egyes vállalatok vagy termelési ágak ideiglenes és nem tartós jövedelmezőségét össze sem lehet hasonlítani a tartós és állandó jövedelmezőségnek azzal a legmagasabb formájával, amelyet a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének hatása és a népgazdaság tervezése nyújt azzal, hogy megszabadít bennünket a gazdaságot romboló és a társadalomnak óriási anyagi kárt okozó periódikus gazdasági válságoktól, és biztosítja számunkra a népgazdaság szakadatlan és igen gyors ütemű fejlődését.

Röviden: nem lehet kétséges, hogy jelenlegi szocialista termelési viszonyaink között az értéktörvény nem lehet az „arányok szabályozója” a különböző termelési ágak közötti munkaelosztás terén.

4. A VÁROS ÉS A FALU, A SZELLEMI ÉS A FIZIKAI MUNKA KÖZÖTTI ELLENTÉT MEGSZÜNTETÉSÉNEK, VALAMINT A KÖZTÜK LEVŐ KÜLÖNBΣÉGEK FELSZÁMOLÁSÁNAK KÉRDÉSE

Ez az alcím több, egymástól lényegesen különböző problémát érint, én azonban egy fejezetben foglalom össze ezeket a problémákat, nem azért, hogy összekeverjem őket, hanem kizárólag a kifejtés rövidsége kedvéért.

A város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság közötti ellentét megszüntetésének problémája ismert probléma, amelyet Marx és Engels már régen felvetett. Ennek az ellentétnek a gazdasági alapja az, hogy a kapitalizmusban a város kizsákmányolja a falut, a parasztságot kisajátítják, és az ipar, a kereskedelem és a hitelrendszer fejlődésének egész menete tönkreteszi a falusi lakosság többségét. Ezért a kapitalizmusban a város és a falu közötti ellentétet érdekellentétnek kell tekintenünk. Ezen a talajon jött létre a falu ellenséges érzülete a várossal és általában a „városi emberekkel” szemben.

Kétségtelen, hogy a kapitalizmusnak és a kizsákmányolás rendszerének megszüntetésével, a szocialista rendnek országunkban való megszilárdulásával el kellett tűnnie a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság közötti érdekellentétnek is. Ez így is történt. Az a hatalmas segítség, amelyet parasztságunknak a szocialista város, munkásosztályunk a földbirtokosok és a kulákság felszámolása terén nyújtott, megszilárdította a talajt a munkásosztály és a parasztság szövetsége számára, a parasztságnak és kolhozainknak elsőrendű traktorokkal és egyéb gépekkel való rendszeres ellátása pedig barátsággá változtatta a munkásosztály és a parasztság szövetségét. Persze, a munkásság és a kolhozparasztság mégis két osztály, amelyek helyzetüket tekintve különböznek egymástól. De ez a különbség a legkevésbé sem gyengíti barátságukat. Ellenkezőleg, érdekeik közösek, mind a kettőnek érdeke a szocialista rend megszilárdulása és a kommuniz-

mus győzelme. Ezért nem csoda, hogy annak az egykori bizalmatlanságnak, hát még a gyűlöletnek, amelyet a falu érzett a város iránt, nyoma sem maradt.

Mindez azt jelenti, hogy a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság ellentétének talaját mostani, szocialista rendünk már megszüntette.

Ez persze nem jelenti azt, hogy a város és a falu közti ellentét megszűnésének „a nagyvárosok pusztulására” kell vezetnie (lásd Engels. „Anti-Dühring”⁶). A nagyvárosok nem pusztulnak el, sőt új nagyvárosok keletkeznek, mint olyan központok, amelyekben a kultúra növekedése a legnagyobb, mint olyan központok, amelyek nemcsak a nagyiparnak, hanem a mezőgazdasági termékek feldolgozásának és az élelmiszeripar valamennyi ága hatalmas fejlődésének is központjai. Ez a körülmény megkönnyíti az ország kulturális felvirágzását és elvezet a városi és falusi életfeltételek kiegyenlítéséhez.

Hasonló a helyzet a szellemi és fizikai munka közti ellentét megszüntetésének problémája terén is. Ez a probléma szintén ismert probléma, amelyet Marx és Engels már régen felvetett. A szellemi és fizikai munka közti ellentét gazdasági alapja az, hogy a szellemi munka képviselői kizsákmányolják a fizikai dolgozókat. Közismert az a szakadás, amely a kapitalizmusban az üzemek fizikai dolgozói és a vezető személyzet között fennáll. Tudjuk, hogy ennek a szakadásnak az alapján fejlődött ki a munkások ellenséges magatartása az igazgatóval, a művezetővel, a mérnökkel és a műszaki személyzet többi képviselőjével, mint ellenségeivel szemben. Érthető, hogy a kapitalizmusnak és a kizsákmányolás rendszerének megszüntetésével el kellett tűnnie a fizikai és a szellemi munka közötti érdekellentétnek is. És mostani szocialista rendünkben valóban el is tűnt. Most a fizikai dolgozók és a vezetők nem ellenségek, hanem társak, barátok, az egységes termelő kollektíva tagjai, akiknek létérdekük a termelés sikeres menete és megjavítása. Egykori ellenségeskedésüknek nyoma sem maradt.

Egészen más jellegű a város (az ipar) és a falu (a mezőgazdaság), a fizikai és szellemi munka közti különbségek eltűnésének problémája. Ezt a problémát a marxizmus klasszikusai nem vetették fel. Ez új probléma, amelyet szocialista építésünk gyakorlata vetett fel.

Nem kiagyalt probléma-e ez, van-e számunkra valamilyen gyakorlati vagy elméleti jelentősége? Nem; ezt a problémát nem lehet kiagyaltnak tekinteni. Ellenkezőleg, ez számunkra a legnagyobb mértékben komoly probléma.

Ha például a mezőgazdaság és az ipar közti különbséget nézzük, nálunk ez nemcsak abban áll, hogy a mezőgazdasági munka feltételei különböznek az ipari munka feltételeitől, hanem mindenekelőtt és főként abban, hogy nálunk az iparban a termelési eszközök és az előállított termékek össznépi tulajdona áll fenn, ezzel szemben a mezőgazdaságban nem össznépi tulajdon, hanem csoporttulajdon, kolhoztulajdon áll fenn. Már beszéltünk arról, hogy ez a körülmény az áruforgalom fenntartására vezet, hogy az árutermelés, minden belőle folyó következménnyel együtt, csak akkor tűnhet el, ha eltűnik az ipar és a mezőgazdaság közti e különbség. Nem tagadható tehát, hogy a mezőgazdaság és az ipar közti ezen lényeges különbség eltűnése számunkra feltétlenül elsőrendű jelentőségű.

Ugyanezt kell mondanunk a szellemi munka és a fizikai munka közti lényeges különbség megszűnésének problémájáról is. Ez a probléma számunkra szintén elsőrendű jelentőségű. A tömegek szocialista versenyének kibontakozása előtt nálunk az ipar fejlődése dőcögve haladt, sok elvtársunk még az iparfejlesztés üteme lassításának kérdését is felvetette. Ez főként azzal magyarázható, hogy a munkások kulturális és technikai színvonala nagyon alacsony volt, és messze elmaradt a műszaki személyzet színvonalától. A helyzet azonban gyökeresen megváltozott, amikor a szocialista verseny nálunk tömeges jelleget öltött. Az ipar éppen ezután kezdett meggyorsult ütemben előrehaladni. Miért öltött a szocialista

verseny tömeges jelleget? Azért, mert a munkások között csoportjával akadtak olyan elvtársak, akik nem csupán a technikai minimumot sajátították el, hanem továbbmentek, felemelkedtek a műszaki személyzet színvonalára, korrigálni kezdték a technikusokat és a mérnököket, kezdték megdönteni a fennálló elavult normákat, új, korszerűbb normákat kezdtek bevezetni stb. Mi lenne, ha nem egyes munkáscsoportok, hanem a munkások többsége emelné fel kulturális és technikai színvonalát a mérnöki-technikusi személyzet színvonalára? Iparunk más országok ipara számára elérhetetlen magasságba emelkednék. Nem tagadható tehát, hogy a szellemi és a fizikai munka közti lényeges különbség megszüntetése a munkások kulturális és technikai színvonalának a műszaki személyzet színvonalára való felemelése útján számunkra feltétlenül elsőrendű jelentőségű.

Egyes elvtársak azt állítják, hogy idővel nemcsak az ipar és a mezőgazdaság, a fizikai és a szellemi munka közötti lényeges különbség tűnik el, hanem *mindennemű* köztük levő különbség is eltűnik. Ez nem igaz. Az ipar és a mezőgazdaság közötti lényeges különbség megszüntetése nem vezethet mindennemű köztük levő különbség megszüntetésére. Némi — bár lényegtelen — különbség feltétlenül marad az ipari és a mezőgazdasági munkafeltételek különbségei miatt. Még az iparban sem mindenütt egyformák a munkafeltételek, ha a különböző iparágakat vesszük tekintetbe: így például a szénbányászok munkafeltételei különböznek a cipőgyár munkásainak munkafeltételeitől, az ércbányászok munkafeltételei különböznek a gépipari munkások munkafeltételeitől. Ha ez igaz, akkor annál inkább fenn kell maradnia bizonyos különbségnek az ipar és a mezőgazdaság között.

Ugyanezt kell mondanunk a szellemi munka és a fizikai munka közötti különbségről is. A köztük levő lényeges különbség — értve rajta a kulturális és technikai színvonalban mutató szakadékot — feltétlenül eltűnik. De némi — bár lényegtelen — különbség mégiscsak megmarad, már csak

azért is, mert az üzemek vezető dolgozóinak munkafeltételei és a munkások munkafeltételei nem egyformák.

Azok az elvtársak, akik ennek az ellenkezőjét állítják, nyilván arra az egyes beszédekben és cikkeikben szereplő ismert megfogalmazásra támaszkodnak, amelyben az ipar és a mezőgazdaság, a szellemi és a fizikai munka közti különbség megszűnéséről van szó, azon fenntartás nélkül, hogy a *lényeges* különbség megszűnéséről, nempedig minden különbség megszűnéséről van szó. Az elvtársak éppen így értették ezt a megfogalmazást, feltételezve, hogy az mindenemű különbség megszűnését jelenti. Ez azonban azt jelenti, hogy a megfogalmazás nem volt pontos, nem volt kielégítő. Ezt a megfogalmazást sutba kell dobni és más megfogalmazással kell felcserélni, amely az ipar és a mezőgazdaság, a szellemi és a fizikai munka közti lényeges különbségek megszűnéséről és a lényegtelen különbségek megmaradásáról szól.

5. AZ EGYSÉGES VILÁGPIAC SZÉTESÉSÉNEK ÉS A KAPITALISTA VILÁGRENDSZER VÁLSÁGA ELMÉLYÜLÉSÉNEK KÉRDÉSE

A második világháborúnak és gazdasági következményeinek közgazdasági szempontból legfontosabb eredménye az egységes, mindent átfogó világpiac szétesése. Ez a körülmény megszabta a kapitalista világrendszer általános válságának további elmélyülését.

Magát a második világháborút is ez a válság szülte. A háború idején egymással hajbakapott két kapitalista koalíció mindegyike arra számított, hogy szétzúzza ellenfelét és kivívja a világhuralmat. A háborúban kerestek kivezető utat a válságból. Az Amerikai Egyesült Államok arra számított, hogy kiüti a sorból legveszélyesebb konkurrensait, Németországot és Japánt, megkaparintja a külföldi piacokat, a világ nyersanyagforrásait és kivívja a világhuralmat.

A háború azonban nem igazolta ezeket a reményeket. Németország és Japán ugyan kidőlt a sorból mint a három fő kapitalista ország — az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország — konkurrensé. Ugyanakkor azonban a kapitalista rendszerből kiváltak Kína és az európai népi demokratikus országok, amelyek a Szovjetunióval együtt megalakították a kapitalizmus táborával szembenálló egységes és hatalmas szocialista táborát. A két ellentétes tábor létezésének közgazdasági eredménye az lett, hogy szétesett az egységes, mindent átfogó világpiac, aminek következtében most két, egymással szintén szembenálló, párhuzamos világpiac van.

Megjegyzendő, hogy az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország maga segítette elő — persze, akarata ellenére — az új, párhuzamos világpiac kialakulását és megszilárdulását. Gazdasági blokádnak alá vették a Szovjetuniót, Kínát és az európai népi demokratikus országokat, amelyek nem csatlakoztak a „Marshall-terv” rendszeréhez, s azt gondolták, hogy ezzel megfojtják őket. A valóságban azonban nem megfojtás, hanem az új világpiac megszilárdulása lett belőle.

A dolog lényege azonban természetesen nem a gazdasági blokádnak, hanem az, hogy a háborúutáni időszakban ezek az országok gazdaságilag tömörültek, megszervezték a gazdasági együttműködést és a kölcsönös segélynyújtást. Ennek az együttműködésnek a tapasztalata mutatja, hogy egyetlen kapitalista ország sem tudna a népi demokratikus országoknak olyan igazi és műszakilag magas színvonalú segítséget nyújtani, amelyet a Szovjetunió nyújt nekik. Nemcsak arról van szó, hogy ez a segítség a lehető legolcsóbb és műszakilag elsőrendű. Elsősorban arról van szó, hogy ennek az együttműködésnek alapja a kölcsönös segítségnek és a közös gazdasági fellendülés elérésének őszinte vágya. Az eredmény az, hogy ezekben az országokban az ipar igen gyors ütemben fejlődik. Bátran mondhatjuk, hogy az ipar fejlődésének ilyen ütemével hamarosan sor kerül arra, hogy

ezeknek az országoknak nemcsak hogy nem lesz szükségük áruimportra a kapitalista országokból, hanem maguk érzik majd szükségét, hogy külföldön helyezték el termelésük áru-feleslegeit.

Ebből azonban az következik, hogy a fő kapitalista országok (az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország) számára nem bővülni, hanem szűkülni fog a világ erőforrásai kiaknázásának szférája, hogy a világ fellelvőpiacának feltételei ez országok számára rosszabbodni fognak, az üzemek kapacitásának kihasználása pedig ezekben az országokban csökkenni fog. Tulajdonképpen ebben rejlik a kapitalista vilárendszer általános válságának a világpiac szét-esésével kapcsolatos elmélyülése.

Érzik ezt maguk a kapitalisták is, mert nehéz nem megérezni olyan piacok elvesztését, mint a Szovjetunió és Kína. Igyekeznek ezeket a nehézségeket a „Marshall-tervvel”, a koreai háborúval, a fegyverkezési hajszával, az ipar militarizálásával ellensúlyozni. Ez azonban nagyon hasonlít ahhoz, amikor a fuldokló szalmaszálba kapaszkodik.

E helyzettel kapcsolatban a közgazdászok előtt két kérdés merült fel:

a) Lehet-e azt állítani, hogy még mindig érvényben van Sztálinnak az a második világháború előtt megfogalmazott ismert tétele, amely szerint a piacok a kapitalizmus általános válságának időszakában viszonylag szilárdak?

b) Lehet-e azt állítani, hogy még mindig érvényben van Leninnek az az 1916 tavaszán megfogalmazott ismert tétele, amely szerint a kapitalizmus rothadása ellenére „a kapitalizmus egészben véve hasonlíthatatlanul gyorsabban fejlődik, mint azelőtt”?

Azt hiszem, ezt nem lehet állítani. A második világháborúval kapcsolatban létrejött új feltételekre való tekintettel azt kell mondanunk, hogy mindkét tétel érvényét veszítette.

6. A KAPITALISTA ORSZÁGOK KÖZTI HÁBORÚ ELKERÜLHETETLENSÉGÉNEK KÉRDÉSE

Egyes elvtársak azt állítják, hogy a második világháború után kialakult új nemzetközi feltételek következtében a kapitalista országok közti háborúk nem elkerülhetetlenek többé. Úgy vélik, hogy a szocializmus táborra és a kapitalizmus táborra közti ellentétek erősebbek, mint a kapitalista országok közti ellentétek, hogy az Amerikai Egyesült Államok eléggé maga alá rendelte a többi kapitalista országot ahhoz, hogy ne engedje őket egymás ellen háborút viselni és egymást gyengíteni, úgy vélik, hogy a kapitalizmus vezető személyiségei az egész kapitalista világ komoly kárára vált két világháború tapasztalatából eleget okultak, semhogy újból egymásközti háborúba mernék belesodorni a kapitalista országokat, s hogy mindezek következtében a kapitalista országok közti háborúk nem elkerülhetetlenek többé.

Ezek az elvtársak tévednek. Látják a felszínen mozgó, külső jelenségeket, de nem látják a mélyben ható erőket, amelyek, bár egyelőre észrevétlenül működnek, mégis meg fogják szabni az események menetét.

Látszólag minden „a legnagyobb rendben” van: az Amerikai Egyesült Államok kényszerítette Nyugat-Európát, Japánt és a többi kapitalista országot, hogy összehúzzák nadrágszíjukat; Németország (Nyugat-Németország), Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán az Egyesült Államok karmai közé került és engedelmesen teljesíti parancsait. Helytelen lenne azonban azt gondolni, hogy „örökkön-örökké” minden „a legnagyobb rendben” maradhat, hogy ezek az országok a végtelenségig tűrni fogják az Egyesült Államok uralmát és jármát, nem próbálják meg, hogy az amerikaiak rabságából kiszabaduljanak és az önálló fejlődés útjára lépjenek.

Nézzük mindenekelőtt Angliát és Franciaországot.

Kétségtelen, hogy ezek imperialista országok. Kétségtelen, hogy az olcsó nyersanyag és a biztos felvevőpiac számukra elsőrendű fontosságú. Feltételezhető-e, hogy ezek az országok a végtelenségig tűrni fogják a mai helyzetet, amikor az amerikaiak a „Marshall-terv” keretében nyújtott „segély” leple alatt befészkelik magukat Anglia és Franciaország gazdaságába, és igyekeznek azt az Egyesült Államok gazdaságának függvényévé tenni, amikor az amerikai tőke elhódítja az angol és francia gyarmatokon levő nyersanyagot és felvevőpiacokat, és ily módon vészesen fenyegeti az angol és a francia kapitalisták nagy profitjait? Nem helyesebb-e azt mondani, hogy a kapitalista Anglia, majd nyomában a kapitalista Franciaország, végülis kénytelen lesz kitépni magát az Egyesült Államok öleléséből és konfliktusba kerülni vele, hogy biztosítsa magának az önállóságot és persze a busás profitot?

Térjünk át a fő legyőzött országokra, Németországra (Nyugat-Németországra) és Japánra. Ezek az országok ma nyomorúságosan tengődnek az amerikai imperializmus csizmája alatt. Az amerikai megszállási „rendszer” bilincsbe verte iparukat és mezőgazdaságukat, kereskedelmüket, kül- és belpolitikájukat, egész életüket. De hiszen ezek az országok tegnap még imperialista nagyhatalmak voltak, amelyek Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország uralmának alapjait Európában és Ázsiában megrendítették. Aki úgy véli, hogy ezek az országok nem kísérlik meg, hogy újból talpraálljanak, szétzúzzák az Egyesült Államok „rendszerét”, s erőszakkal kitörjenek az önálló fejlődés útjára — az csodákban hisz.

Azt mondják, a kapitalizmus és a szocializmus közötti ellentétek erősebbek, mint a tőkés országok közti ellentétek. Ez elméletileg természetesen helyes. Ez nemcsak most, napjainkban helyes, helyes volt a második világháború előtt is. S tudták ezt többé-kevésbé a tőkés országok vezetői is. És a második világháború mégsem a Szovjetunió elleni

háborúval, hanem a tőkés országok egymásközti háborújával kezdődött. Miért? Először is azért, mert a Szovjetunió, a szocializmus országa elleni háború veszélyesebb a kapitalizmus számára, mint a tőkés országok egymásközti háborúja, minthogy a tőkés országok közti háború csupán azt a kérdést veti fel, hogy mely tőkés országok uralkodjanak a többi tőkés ország felett, a Szovjetunió elleni háborúban viszont feltétlenül magának a kapitalizmusnak a léte forogna kockán. Másodszor azért, mert a tőkések, habár „propaganda” céljából a Szovjetunió agresszivitásáról üvöltöznek, maguk sem hisznek agresszivitásban, mivel számításba veszik a Szovjetunió békés politikáját, és tudják, hogy a Szovjetunió nem támadja meg a kapitalista országokat.

Az első világháború után is azt hitték, hogy Németország végérvényesen kidőlt a sorból, mint ahogy egyes elvtársak most úgy vélik, hogy Japán és Németország végérvényesen kidőlt a sorból. Akkor is arról beszéltek és lármáztak a sajtóban, hogy az Amerikai Egyesült Államok kényszerítette Európát, hogy összehúzza a nadrágszíját, hogy Németország nem tud többé talpra állni, hogy ezután már nem szükségszerű a háború a kapitalista országok között. Németország azonban ennek ellenére alig 15—20 esztendővel veresége után felemelkedett és nagyhatalomként állt talpra, kitört a rabságból és az önálló fejlődés útjára lépett. Jellemző egyébként, hogy éppen Anglia és az Amerikai Egyesült Államok segítette Németországot a gazdasági felemelkedésben és hadigazdasági potenciáljának növelésében. Az Egyesült Államok és Anglia, amikor Németországot segítette, hogy gazdaságilag felemelkedjék, természetesen arra gondolt, hogy a talpraállt Németországot a Szovjetunió ellen fordítja, s felhasználja a szocializmus országa ellen. Németország azonban elsősorban az angol-francia-amerikai blokk ellen fordította erejét. És amikor a hitleri Németország hadat üzent a Szovjetuniónak, az angol-francia-amerikai blokk nemcsak hogy nem csatlakozott a hitleri Németországhoz, hanem

ellenkezőleg, kénytelen volt koalícióra lépni a Szovjetunióval a hitleri Németország ellen.

Következésképpen, a kapitalista országoknak a piacokért vívott harca és az a vágya, hogy konkurrensüket megfojtsák, gyakorlatilag erősebbnek bizonyult, mint a kapitalizmus táborá és a szocializmus táborá közti ellentétek.

Felmerül a kérdés, mi a biztosíték arra, hogy Németország és Japán nem áll újból talpra, nem próbál kitorni az amerikaiak rabságából, nem próbál önálló életet élni? Úgy gondolom, nincs ilyen biztosíték.

Ebből azonban az következik, hogy a kapitalista országok közti háborúk elkerülhetetlensége továbbra is fennáll.

Azt mondják, Leninnek azt a tételét, hogy az imperializmus elkerülhetetlenül háborúkat szül, elavultnak kell tekinteni, mert mostanában hatalmas népi erők nőttek fel, s ezek síkra szállnak a béke védelmében az új világháború ellen. Ez helytelen.

A mostani békemozgalomnak az a célja, hogy harcba vigye a néptömegeket a béke megvédéséért, az új világháború elhárításaért. Tehát nem az a célja, hogy megdöntse a kapitalizmust és megteremtse a szocializmust, hanem a béke megvédéséért vívott harc demokratikus céljaira korlátozódik. Ebben a tekintetben a béke megvédését célzó mostani mozgalom különbözik az első világháború időszakában az imperialista háborúnak polgárháborúvá való átváltoztatásáért folyt mozgalomtól, mert az utóbbi tovább ment és szocialista célokat tűzött ki.

Lehetséges, hogy a körülmények bizonyos összetalálkozása esetén a békéért vívott harc helyenként a szocializmusért vívott harccá fejlődik, de ez már nem a mostani békemozgalom, hanem a kapitalizmus megdöntéséért folyó mozgalom lesz.

A legvalószínűbb, hogy a mostani békemozgalom, mint a béke megvédéséért folyó mozgalom, siker esetén elvezet

a *szóbanforgó* háború elhárításához, ideiglenes elodázásához, a *jelenlegi* béke ideiglenes fennmaradásához, a kardcsörtető kormány lemondásához, és olyan kormánnyal való felváltásához, amely kész ideiglenesen fenntartani a békét. Ez természetesen jó. Sőt igen jó. De ahhoz mégsem elégséges, hogy egyszersmindenkorra megszűnjön a kapitalista országok közti háborúk elkerülhetetlensége. Nem elégséges, mert az imperializmus a békemozgalom mindezen sikere ellenére mégiscsak fennmarad, érvényben marad, — következésképpen érvényben marad a háborúk elkerülhetetlensége is.

Hogy véget vessünk a háborúk elkerülhetetlenségének, meg kell szüntetni az imperializmust.

7. A JELENKORI KAPITALIZMUS ÉS A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI ALAPTÖRVÉNYÉNEK KÉRDÉSE

Mint ismeretes, a kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvényének kérdése több ízben felmerült a vita során. Különféle vélemények hangzottak el róla, még egészen fantasztikusak is. Igaz ugyan, hogy a vita résztvevőinek többsége gyengén reagált rá, és ebben a kérdésben semmiféle döntést nem javasoltak. De a vita egyetlen résztvevője sem tagadta, hogy ilyen törvények vannak.

Van-e a kapitalizmusnak gazdasági alaptörvénye? Igen, van. Miféle törvény ez, mik a jellemző vonásai? A kapitalizmus gazdasági alaptörvénye olyan törvény, amely a kapitalista termelés fejlődésének nem egy és nem is akármilyen oldalát, nem egyes és nem is akármilyen folyamatait, hanem ennek a fejlődésnek valamennyi fő oldalát és valamennyi fő folyamatát, tehát a kapitalista termelés mivoltát, lényegét határozza meg.

Vajjon nem az értéktörvény a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye? Nem. Az értéktörvény mindenekelőtt az áru-

termelés törvénye. Ez a törvény megvolt a kapitalizmus előtt is és továbbra is megvan, mint ahogy az árutermelés is megmarad, a kapitalizmus megdöntése után, például a mi országunkban, bár korlátozott hatókörrel. Az értéktörvény, amelynek a kapitalizmus feltételei között széles hatóköre van, persze nagy szerepet játszik a kapitalista termelés fejlődésében, de nemcsak hogy nem határozza meg a kapitalista termelés lényegét és a kapitalista profit alapjait, de még csak fel sem veti ezeket a problémákat. Éppen ezért nem lehet a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvénye.

Ugyanezen megfontolások alapján nem lehet a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye a konkurenciának és a termelés anarchiájának törvénye, vagy az a törvény, hogy a kapitalizmus a különböző országokban egyenlőtlenül fejlődik.

Azt mondják, hogy az átlagprofitráta törvénye a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvénye. Ez nem igaz. A jelenkori kapitalizmus, a monopolkapitalizmus nem elégedhet meg az átlagprofittal, amelynek a tőke szerves összetételének növekedése folytán ráadásul még süllyedő tendenciája is van. A jelenkori monopolkapitalizmus nem átlagprofitot, hanem maximális profitot követel, mert ez elengedhetetlen ahhoz, hogy többé-kevésbé rendszeresen megvalósíthassa a bővített újratermelést.

A kapitalizmus gazdasági alaptörvényének fogalmát leginkább az értéktöbblet-törvény, a tőkés profit létrejöttének és növekedésének törvénye közelíti meg. Ez a törvény valóban eleve meghatározza a tőkés termelés fő vonásait. Az értéktöbblet-törvény azonban túlságosan általános törvény, nem érinti a legmagasabb profitráta problémáját, márpedig a legmagasabb profitráta biztosítása a monopolkapitalizmus fejlődésének feltétele. Hogy ezt a hézagot kitöltsük, konkretizálnunk kell az értéktöbblet-törvényt, tovább kell fejlesztenünk a monopolkapitalizmus viszonyaira alkalmazva, figyelembevée, hogy a monopolkapitalizmus

nem akármilyen profitot, hanem éppen maximális profitot követel. Éppen ez lesz a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvénye.

A jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvényének fő vonásait és követelményeit körülbelül így lehetne megfogalmaznunk: a maximális tőkés profit biztosítása az adott ország lakossága többségének kizsákmányolása, tönkretétele és nyomorbadöntése útján, más országok, különösen az elmaradott országok népeinek leigázása és rendszeres kifosztása útján, végül a legmagasabb profit biztosítása háborúk és a nemzetgazdaság militarizálása útján.

Azt mondják, hogy az átlagprofitot — a mai viszonyok között — mégis teljesen elegendőnek lehetne tekinteni a kapitalista fejlődés számára. Ez nem igaz. Az átlagprofit a jövedelmezőség alsó határa, amely alatt a tőkés termelés lehetetlenné válik. De nevetséges lenne azt gondolni, hogy a jelenkori monopolkapitalizmus főkolomposai gyarmatok elfoglalásával, népek leigázásával és háborúk kirobbantásával csupán az átlagprofit biztosítására törekednek. Nem, nem az átlagprofit, és nem is az extraprofit, amely rendszerint csak alig valamivel nagyobb az átlagprofitnál, hanem éppen a maximális profit a monopolkapitalizmus hajtóereje. Éppen a maximális profit megszerzésének szükségessége sarkalja a monopolkapitalizmust olyan kockázatos lépésekre, mint a gyarmatok és más elmaradott országok leigázása és rendszeres kifosztása, számos független ország függő országgá való változtatása, új háborúk szervezése, amelyek a jelenkori kapitalizmus főkolomposai számára a maximális profitot biztosító legjobb „üzletet” jelentik, és végül mint a gazdasági világalom kivívására irányuló kísérletek.

A kapitalizmus gazdasági alaptörvényének jelentősége egyebek között abban rejlik, hogy meghatározva a tőkés termelési mód fejlődése terén mutatkozó legfontosabb jelenségeket, e termelési mód fellendüléseit és válságait, győzelmeit és veréseit, erőnyeit és hibáit — ellentmondásos fej-

lődésének egész folyamatát —, lehetővé teszi e jelenségek megértését és megmagyarázását.

Íme, egy a sok „meglepő” példa közül.

Mindenki ismeri a kapitalizmus történetéből és gyakorlatából azokat a tényeket, amelyek azt mutatják, hogy a technika a kapitalizmusban rohamosan fejlődik, amikor a tőkések mint a haladó technika zászlóvivői, mint forradalmárok lépnek fel a termelés technikájának fejlesztése terén. De ismerünk másfajta tényeket is, amelyek azt mutatják, hogy a technika fejlődését megállítják a kapitalizmusban, amikor a tőkések mint reakciók lépnek fel az új technika fejlesztése terén és gyakran a kézi munkára térnek át.

Mivel magyarázható ez a kirívó ellentmondás? Csakis a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvényével magyarázható, vagyis a maximális profit megszerzésének szükségességével. A kapitalizmus az új technika mellett van, amikor ez a technika a legnagyobb profittal kecsegtet. A kapitalizmus az új technika ellen és a kézi munkára való áttérés mellett van, amikor az új technika többé nem kecsegtet a legnagyobb profittal.

Ez a helyzet a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvényével.

Van-e a szocializmusnak gazdasági alaptörvénye? Igen, van. Miben rejlenek e törvény lényeges vonásai és követelményei? A szocializmus gazdasági alaptörvényének lényeges vonásait és követelményeit körülbelül így lehetne megfogalmaznunk: az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növekedése és tökéletesedése útján.

Tehát: a maximális profit biztosítása helyett — a társadalom anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása; a termelésnek fellendüléstől válságig, válságtól fellendülésig tartó megszakításokkal végbemenő fejlődése helyett — a termelés szakadatlan fejlődése; a tech-

nika fejlődésének periódikus megszakadásai helyett, amelyek a társadalom termelőerőinek elpusztításával járnak együtt — a termelés szakadatlan tökéletesedése a legfejlettebb technika alapján.

Azt mondják, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye. Ez nem igaz. A népgazdaság tervszerű fejlődése, tehát a népgazdaság tervezése is, amely többé-kevésbbé tükrözi ezt a törvényt, önmagában semmit sem adhat, ha nem tudjuk, hogy milyen feladat érdekében valósul meg a népgazdaság tervszerű fejlődése, vagy ha a feladat nem világos. A népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye csak abban az esetben járhat a kellő eredménnyel, ha van feladat, amelynek végrehajtása érdekében a népgazdaság tervszerű fejlődése megvalósul. Ezt a feladatot maga a népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye nem adhatja meg. Még kevésbbé adhatja meg a népgazdaság tervezése. Ezt a feladatot a szocializmus gazdasági alaptörvénye tartalmazza fentebb kifejtett követelményei formájában. Ezért a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének hatása csak abban az esetben érvényesülhet teljesen, ha a szocializmus gazdasági alaptörvényére támaszkodik.

Ami a népgazdaság tervezését illeti, az csak két feltétellel érhet el pozitív eredményeket: a) ha helyesen tükrözi a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének követelményeit, b) ha mindenben alkalmazkodik a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelményeihez.

8. EGYÉB KÉRDÉSEK

1. A gazdaságonkívüli kényszer kérdése a feudalizmusban.

A gazdaságonkívüli kényszernek természetesen volt szerepe a feudális földbirtokosok gazdasági hatalmának meg-

szilárdításában, de nem ez, hanem a feudális földtulajdon volt a feudalizmus alapja.

2. A kolhozporta személyi tulajdonának kérdése.

Helytelen volna a tankönyvtervezetben olyasmit írni, hogy „minden egyes kolhozportának személyi használatában van tehene, birkája, kecskéje, sertése és baromfija”. A valóságban, mint ismeretes, a tehén, a sertés, a baromfi stb. a kolhozportának nem személyi használatában, hanem személyi *tulajdonában* van. A „személyi használatában” kifejezést úgy látszik a mezőgazdasági artel mintá-alapszabályzatából vették. A mezőgazdasági artel minta-alapszabályzatába azonban hiba csúszott be. A Szovjetunió Alkotmánya, amelyet gondosabban dolgoztak ki, mást mond, mégpedig a következőket:

„Minden egyes kolhozportának . . . személyi tulajdonában háztáji mellékgazdasága, lakóháza, haszonállata, baromfija és kisebb mezőgazdasági felszerelése van.”

Ez természetesen helyes.

Ezenkívül részletesebben meg kellene mondani, hogy minden kolhozportának személyi tulajdonában van egytől legfeljebb — a helyi viszonyoktól függően — ennyi meg ennyi számú tehene, egytől legfeljebb — szintén a helyi viszonyoktól függően — ennyi meg ennyi számú birkája, kecskéje, sertése és korlátlan számú baromfija (kacsája, libája, tyúkjá, pulykája).

Ezek a részletek nagyjelentőségűek külföldi elvtársaink számára, akik pontosan akarják tudni, tulajdonképpen mi is maradt a kolhozporta személyi tulajdonában mezőgazdaságunk kollektivizálása után.

3. A parasztok által a földbirtokosoknak fizetett hasznbér értékének és a földvásárlási kiadások értékének kérdése.

A tankönyvtervezet azt mondja, hogy a föld államosítása eredményeként „a parasztság megszabadult évente

mintegy ötszázmillió rubel haszonbértől, amelyet a földbirtokosoknak fizetett" (meg kell mondani: „aranyban”). Ezt az adatot pontosabban meg kellene állapítani, mert szerintem nem az egész Oroszországban, hanem csak az oroszországi kormányzóságok többségében fizetett haszonbért vették figyelembe. Ezzel kapcsolatban szem előtt kell tartani, hogy Oroszország több határvidékén a haszonbért természetben fizették, amit a tankönyvtervezet szerzői nyilván nem vettek tekintetbe. Ezenkívül figyelembe kell venni, hogy a parasztság nemcsak a haszonbértől, hanem a földvásárláshoz szükséges évi kiadásoktól is mentesült. Figyelembe vették-e ezt a tankönyvtervezetben? Azt hiszem, nem vették figyelembe, pedig figyelembe kellene venni.

4. A monopóliumok és az államgépezet összenövésének kérdése.

Az „összenövés” kifejezés nem megfelelő. Ez a kifejezés felületesen és leírólag megállapítja a monopóliumoknak és az államnak a közeledését, de nem tárja fel ennek a közeledésnek gazdasági értelmét. A dolog lényege abban van, hogy a közeledés folyamán nem egyszerű összenövés megy végbe, hanem az államapparátus alárendelése a monopóliumoknak. Éppen ezért az „összenövés” szót mellőzni kellene és az „államapparátus alárendelése a monopóliumoknak” szavakkal kellene helyettesíteni.

5. A gépek alkalmazásának kérdése a Szovjetunióban.

A tankönyvtervezet azt mondja, hogy a „Szovjetunióban a gépeket mindazokban az esetekben alkalmazzák, mikor azok munkát takarítanak meg a társadalomnak”. Ez egyáltalán nem az, amit mondani kellene. Először is, a gépek a Szovjetunióban minden esetben munkát takarítanak meg a társadalomnak, tehát nem ismerünk olyan esetet, amikor a gépek a Szovjetunió viszonyai között nem takarítanak meg

munkát a társadalomnak. Másodszor, a gépek nem csupán munkát takarítanak meg, hanem egyúttal meg is könnyítik a dolgozók munkáját, és ezért a mi viszonyaink között, eltérően a kapitalizmus viszonyaitól, a munkások igen szívesen használják a gépeket a munkafolyamatban.

Eppen ezért azt kellene mondani, hogy gépeket sehol sem alkalmaznak olyan szívesen, mint a Szovjetunióban, mivel a gépek munkát takarítanak meg a társadalomnak és megkönnyítik a munkások munkáját, és mivel a Szovjetunióban nincs munkanélküliség, a munkások igen szívesen használják a gépeket a népgazdaságban.

6. A munkásosztály anyagi helyzetének kérdése a tőkés országokban.

Amikor a munkásosztály anyagi helyzetéről beszélnek, rendszerint a termelésben foglalkoztatott munkásokra gondolnak, és nem veszik számításba az úgynevezett munkanélküli tartaléksereg anyagi helyzetét. Helyes-e, ha ilyen módon vizsgálják a munkásosztály anyagi helyzetének kérdését? Azt hiszem, hogy nem helyes. Ha van munkanélküli tartaléksereg, amelynek tagjai nem élhetnek egyébből, mint munkaerejük eladásából, akkor a munkanélküliek feltétlenül a munkásosztály létszámába tartoznak, ha pedig a munkásosztály létszámába tartoznak, akkor nyomorúságos helyzetük feltétlenül befolyásolja a termelésben foglalkoztatott munkások anyagi helyzetét. Ezért úgy vélem, hogy a kapitalista országok munkásosztálya anyagi helyzetének jellemzésénél számításba kellene venni a munkanélküli munkások tartalékseregének helyzetét is.

7. A nemzeti jövedelem kérdése.

Azt hiszem, hogy a tankönyv tervezetébe *feltétlenül* fel kellene venni egy új fejezetet a nemzeti jövedelemről.

8. A tankönyv Leninről és Sztálinról, mint a szocializmus politikai gazdaságtanának megteremtőiről szóló külön fejezetének kérdése.

Úgy vélem, hogy „A szocializmusról szóló marxista tanítás. A szocializmus politikai gazdaságtanának megteremtése V. I. Lenin és I. V. Sztálin által” című fejezetet törölni kell a tankönyvből. Erre semmi szükség sincs a tankönyvben, mert nem mond semmi újat, és csak színtelen ismétlése annak, amit a tankönyv előző fejezeteiben részletesebben elmondottak.

Ami a többi kérdést illeti, nincs semilyen megjegyzésem Osztrovityanov, Leontyev, Sepilov, Gatovszkij és a többi elvtárs „javaslataihoz”.

9. A POLITIKAI GAZDASÁGTAN MARXISTA TANKÖNYVÉNEK NEMZETKÖZI JELENTŐSÉGE

Azt hiszem, az elvtársak nem mérik föl a politikai gazdaságtan marxista tankönyvének egész jelentőségét. A tankönyvre nemcsak a mi szovjet ifjúságunknak van szüksége. Különösen szüksége van rá minden ország kommunis-táinak és a kommunistákkal rokonszenvezőknek. Külföldi elvtársaink tudni akarják, hogyan szabadultunk meg a kapitalista rabságból, hogyan alakítottuk át országunk gazdaságát a szocializmus szellemében, hogyan értük el a parasztsággal való barátságot, hogyan értük el, hogy nemrég még szegény és gyenge országunk gazdag, hatalmas országgá változott, mik a kolhozok, miért nem szüntetjük meg az árutermelést, a pénzt, a kereskedelmet stb., annak ellenére, hogy a termelési eszközöket társadalmasítottuk. Mindezt sok mással együtt nem pusztán kíváncsiságból akarják tudni, hanem azért, hogy tanuljanak tőlünk és felhasználják tapasztalatainkat országuk számára. Ezért a politikai gazdaságtan

jó marxista tankönyve megjelenésének nemcsak belpolitikai, hanem nagy nemzetközi jelentősége is van.

Olyan tankönyvre van tehát szükség, amely nemcsak országunkban, hanem külföldön is a forradalmi ifjúság kézikönyvéül szolgálhat. Ne legyen nagyon terjedelmes, mert a nagyon terjedelmes tankönyv nem lehet kézikönyv, és nehéz lesz elsajátítani, nehéz lesz vele megbirkózni. De tartalmaznia kell minden lényegeset, ami országunk gazdaságára, valamint a kapitalizmus és a gyarmatrendszer gazdaságára vonatkozik.

Egyes elvtársak a vita során azt javasolták, hogy vegyenek fel a tankönyvbe számos új fejezetet: a történészek — történelmi, a politikusok — politikai, a filozófusok — filozófiai, a közgazdászok — közgazdasági fejezeteket javasoltak. Ez azonban arra vezetne, hogy a tankönyv mérhetetlenül felduzzadna. Ez természetesen megengedhetetlen. A tankönyv felhasználja a történelmi módszert a politikai gazdaságtan problémáinak illusztrálására, de ez még nem jelenti azt, hogy a politikai gazdaságtan tankönyvét a gazdasági viszonyok történetévé változtassuk.

Ötszáz, legfeljebb hatszáz oldalas tankönyvre van szükségünk és nem nagyobbra. Ez lesz a marxista politikai gazdaságtan kézikönyve, — szép ajándék minden ország fiatal kommunistái számára.

Egyébként a legtöbb külföldi kommunista párt marxista fejlődésének nem elégséges színvonala folytán ilyen tankönyv az idősebb külföldi kommunista kádereknek is nagy hasznára lehet.

10. A POLITIKAI GAZDASÁGTANI TANKÖNYVTERVEZET KIJAVÍTÁSÁNAK MÓDJAI

Egyes elvtársak a vita során nagyon buzgón „szapulták” a tankönyv tervezetét, szidták szerzőit a hibákért és hézagokért, azt állították, hogy a tervezet nem sikerült.

Ez nem igazságos. A tankönyvben persze vannak hibák és hézagok, ilyesmi majdnem mindig előfordul egy nagy munkában. De bármint van is, a vita résztvevőinek túlnyomó többsége mégis elismerte, hogy a tankönyvtervezet alapja lehet a kiadandó tankönyvnek s csupán néhány módosításra és kiegészítésre szorul. Valóban, csak össze kell hasonlítani a tankönyvtervezetet a forgalomban lévő politikai gazdaságtani tankönyvekkel, hogy arra a következtetésre jussunk, hogy a tankönyvtervezet színvonala jóval magasabb, mint a jelenlegi tankönyvéké. Ez a tankönyvtervezet szerzőinek nagy érdeme.

Azt hiszem, hogy a tankönyvtervezet kijavítására egy nem nagyszámú bizottságot kellene kijelölni, amelynek nemcsak a tankönyv szerzői és nemcsak a vita résztvevői többségének hívei lennének a tagjai, hanem a többség ellenfelei, a tankönyvtervezet heves bírálói is.

Jó volna, ha a bizottságba meghívódnának egy tapasztalt statisztikust is az adatok ellenőrzésére és új statisztikai adatoknak a tervezetbe való felvételére, valamint egy tapasztalt jogászt a megfogalmazások pontosságának ellenőrzésére.

A bizottság tagjait ideiglenesen fel kellene menteni minden más munka alól, anyagi tekintetben teljesen ellátva őket, hogy minden erejüket a tankönyv munkálataira fordíthassák.

Ezenkívül egy, mondjuk, háromtagú szerkesztőbizottságot kellene kinevezni a tankönyv végleges szerkesztésére. Ez azért is szükséges, hogy elérjük a stílus egységét, amely sajnos nincs meg a tankönyvtervezetben.

A kész tankönyvet egy éven belül kell bemutatni a Központi Bizottságnak.

I. SZTÁLIN

1952 február 1.

VÁLASZ ALEKSZANDR ILJICS NOTKIN ELVTÁRSNAK

Notkin Elvtárs!

Nem siettem a válasszal, mert az Ön által felvetett kérdéseket nem tartom sürgőseknek. Annál kevésbbé, mert vannak más, sürgős kérdések, amelyek természetesen elvonják a figyelmet az Ön levelétől.

Pontonként válaszolok.

Az első ponthoz.

A „Megjegyzések” tartalmazzák azt az ismert tételt, hogy a társadalom nem tehetetlen a tudomány törvényeivel szemben, hogy az emberek, miután megismerték a gazdasági törvényeket, felhasználhatják azokat a társadalom érdekében. Ön azt állítja, hogy ez a tétel nem terjeszthető ki más társadalmi alakulatokra, hogy ez csak a szocializmusban és a kommunizmusban lehet érvényes, hogy a gazdasági folyamatok ösztönös jellege, például a kapitalizmusban, nem ad lehetőséget a társadalomnak arra, hogy a gazdasági törvényeket a társadalom érdekében felhasználja.

Ez nem igaz. A polgári forradalom korszakában, például Franciaországban, a burzsoázia felhasználta a feudalizmus ellen azt az ismert törvényt, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, megdöntötte a feudális termelési viszonyokat, új, burzsoá termelési viszonyokat teremtett, és ezeket a termelési viszo-

nyokat összhangba hozta a feudális rend méhében kifejlődött termelőerők jellegével. A burzsoázia ezt nem különleges képességei folytán tette, hanem azért, mert ez létérdeke volt. A feudális urak nem bárgyúságuk miatt szálltak szembe ezzel, hanem azért, mert létérdekük volt, hogy megakadályozzák e törvény megvalósítását.

Ugyanezt kell mondanunk az országunkban végbement szocialista forradalomról is. A munkásosztály felhasználta a termelési viszonyok és a termelőerők jellege közti feltétlen összhang törvényét, megdöntötte a burzsoá termelési viszonyokat, új, szocialista termelési viszonyokat teremtett és összhangba hozta őket a termelőerők jellegével. Ezt nem különleges képességei folytán tudta megtenni, hanem azért, mert ez létérdeke volt. A burzsoázia — amely haladó erőből, ami a polgári forradalom hajnalán volt, már ellenforradalmi erővé vált — minden módon ellenállást fejtett ki e törvény megvalósításával szemben, — ellenállást fejtett ki nem szervezetlensége folytán, és nem azért, mert a gazdasági folyamatok ösztönös jellege ellenállásra készítette, hanem főleg azért, mert létérdeke volt, hogy ez a törvény ne valósuljon meg.

Tehát:

1. a gazdasági folyamatok, gazdasági törvények felhasználása a társadalom érdekében bizonyos mértékben megtörténik nemcsak a szocializmusban és a kommunizmusban, hanem más alakulatokban is;

2. a gazdasági törvények felhasználásának osztálytársadalomban mindig és mindenütt osztályháttere van, és a gazdasági törvényeknek a társadalom érdekében való felhasználása terén a zászlóvivő mindig és mindenütt a haladó osztály, míg az önmagukat túlélő osztályok ellenállást fejtenek ki ezzel szemben.

Ebben a tekintetben egyfelől a proletariátus, másfelől más osztályok között, amelyek a történelem folyamán valamikor forradalmat hajtottak végre a termelési viszonyok-

ban, az a különbség, hogy a proletariátus osztályérdekei egybeolvadnak a társadalom túlnyomó többségének érdekeivel, mert a proletariátus forradalma nem a kizsákmányolás egyik vagy másik formájának megszüntetését, hanem minden kizsákmányolás megszüntetését jelenti, más osztályok forradalmi ellenben, azáltal hogy a kizsákmányolásnak csupán egyik vagy másik formáját szüntették meg, a társadalom többségének érdekeivel ellentétben álló szűk osztályérdekeik kereteire szorítkoztak.

A „Megjegyzésekben” szó van a gazdasági törvények felhasználásának — a társadalom érdekében való felhasználásának — osztályhátteréről. Ott az áll, hogy „eltérően a természettudomány törvényeitől, ahol egy új törvény felfedezése és alkalmazása többé-kevésbé simán megy végbe, gazdasági téren egy olyan új törvény felfedezése és alkalmazása, amely a társadalom önmagukat túlélő erőinek érdekeit sérti, ezeknek az erőknek legerősebb ellenállásába ütközik”. Ön azonban nem fordított erre figyelmet.

A második ponthoz.

Ön azt állítja, hogy a termelési viszonyoknak a termelőerők jellegével való teljes összhangját csak a szocializmusban és a kommunizmusban lehet elérni, más alakulatokban pedig csak nem teljes összhang valósítható meg.

Ez nem igaz. A polgári forradalom utáni korszakban, amikor a burzsoázia lerombolta a feudális termelési viszonyokat és megteremtette a burzsoá termelési viszonyokat, feltétlenül voltak olyan időszakok, amikor a burzsoá termelési viszonyok teljesen összhangban voltak a termelőerők jellegével. Ellenkező esetben a kapitalizmus nem fejlődhetett volna olyan gyorsan, mint ahogy a polgári forradalom után fejlődött.

Továbbá, nem szabad abszolút értelemben felfogni a „teljes összhang” kifejezést. Ezt nem szabad úgy érteni, hogy a szocializmusban a termelési viszonyok semmiképp sem maradnak el a termelőerők fejlődése mögött. A termelőerők

a termelés legmozgékonyabb és legforradalmibb erői. Vitathatatlanul a termelési viszonyok előtt járnak a szocializmusban is. A termelési viszonyok csupán bizonyos idő múlva alakulnak át a termelőerők jellegének megfelelően.

Hogyan értsük hát ebben az esetben a „teljes összhang” kifejezést? Úgy, hogy a szocializmusban rendszerint nem kerül sor összeütközésre a termelési viszonyok és a termelőerők között, hogy a társadalomnak lehetősége van arra, hogy idejében összhangba hozza az elmaradó termelési viszonyokat a termelőerők jellegével. A szocialista társadalom ezt meg tudja tenni, mert nincsenek benne önmagukat túlélő osztályok, amelyek ellenállást szervezhetnének. Persze, a szocializmusban is akadnak elmaradó, tehetetlen erők, amelyek nem értik meg a termelési viszonyokban történő változtatások szükségességét, ezeket az erőket azonban természetesen nem nehéz leküzdeni, anélkül hogy összeütközésre kerülne sor.

A harmadik ponthoz.

Az Ön fejtegetéseiből az következik, hogy az államosított vállalataink által termelt termelési eszközöket és mindenekelőtt munkaeszközöket Ön árunak tekinti.

Vajjon lehet-e a termelési eszközöket a mi szocialista rendünkben árunak tekinteni? Szerintem semmiképpen sem lehet.

Az áru a termelés olyan terméke, amely bármely vásárlónak eladható, az áru eladásával pedig az árutulajdonos elveszti annak tulajdonjogát és a vásárló válik az áru tulajdonosává, aki újra eladhatja, elzálogosíthatja, vagy veszni hagyhatja. Illik-e ez a meghatározás a termelési eszközökre? Világos, hogy nem illik rájuk. Először is, a termelési eszközöket nem bármely vásárlónak „adják el”, nem „adják el” még a kolhozoknak sem, az állam csupán elosztja azokat vállalatai között. Másodszor, a termelési eszközök tulajdonosa, az állam, amikor átadja azokat az egyik vagy a másik vállalatnak, a legkisebb mértékben sem

veszíti el, hanem ellenkezőleg, teljes mértékben megtartja a termelési eszközök tulajdonjogát. Harmadszor, a vállalatok igazgatói, akik termelési eszközöket kaptak az államtól, nemcsak hogy nem válnak azok tulajdonosaivá, hanem ellenkezőleg, őket a Szovjetállam mint meghatalmazottait erősíti meg, akik a termelési eszközöket az állam által megadott terveknek megfelelően használják fel.

Mint látható, a termelési eszközöket a mi rendünkben semmikép sem lehet az áruk kategóriájába sorolni.

Miért beszélnek ebben az esetben a termelési eszközök értékéről, önköltségéről, áráról stb.?

Két okból.

Először, szükség van rá a kalkulációhoz, az elszámoláshoz, annak megállapításához, hogy vajjon a vállalat jövedelmező vagy ráfizetéses-e, szükséges a vállalat ellenőrzéséhez. Ez azonban a dolognak csupán formai oldala.

Másodszor, szükség van rá ahhoz, hogy a külkereskedelem érdekében el lehessen adni termelési eszközöket más államoknak. Itt, a külkereskedelem terén — *de csakis ezen a téren* — termelési eszközeink valóban áruk és valóban eladják őket (idézőjel nélkül).

Kitűnik tehát, hogy a külkereskedelmi forgalom terén a vállalataink által termelt termelési eszközök mind lényegileg, mind formailag megőrzik áru-jellegüket, ugyanakkor azonban az országon belüli gazdasági forgalom terén a termelési eszközök elvesztik áru-jellegüket, nem áruk többé és kikerülnek az értéktörvény hatóköréből, s csupán az áruk külső burkát (kalkuláció stb.) tartják meg.

Mivel magyarázható ez a sajátságosság?

A dolog úgy áll, hogy a mi szocialista viszonyaink között a gazdasági fejlődés nem forradalmi fordulatok útján, hanem fokozatos változások útján megy végbe, amikor a régi nem egyszerűen teljesen megszűnik, hanem az újhoz alkalmazkodva megváltoztatja lényegét, s csak a formáját tartja meg, az új pedig nem egyszerűen megsemmisíti a régit,

hanem áthatja a régít, megváltoztatja annak lényegét, annak funkcióit, de nem töri össze annak formáját, hanem az új fejlesztésére használja fel. Ez a helyzet nemcsak az árukkal, hanem a pénzzel is gazdasági forgalmunk terén, éppúgy, mint a bankokkal, amelyek ugyanakkor, amikor elvesztik régi funkcióikat és új funkciókra tesznek szert, megtartják a régi formát, amelyet a szocialista rend felhasznál.

Ha ezt a dolgot formális szempontból, a jelenségek felszínén végbemenő folyamatok szempontjából vizsgáljuk, arra a helytelen következtetésre juthatunk, hogy a kapitalizmus kategóriái érvényben maradnak gazdasági rendszerünkben. Ha viszont a dolgot marxista elemzéssel vizsgáljuk, amely szigorú különbséget tesz a gazdasági folyamat tartalma és formája között, a fejlődés mélyenjáró folyamatai és a felszíni jelenségek között, akkor arra az egyedül helyes következtetésre juthatunk, hogy a kapitalizmus régi kategóriáiból nálunk főként a forma, a külső megjelenés maradt meg, lényegükben azonban gyökeresen megváltoztak nálunk a szocialista népgazdaság fejlődése szükségleteinek megfelelően.

A negyedik ponthoz.

Őn azt állítja, hogy az értéktörvény szabályozólag hat a mezőgazdaságban termelt és begyűjtési áron az államnak beadott „termelési eszközök” árára. Őn itt olyan „termelési eszközökre” gondol, mint a nyersanyag, például a gyapot. Hozzátehetné volna ehhez a lent, a gyapjút és a többi mezőgazdasági nyersanyagot is.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy ebben az esetben a mezőgazdaság nem „termelési eszközöket” termel, hanem a termelési eszközök egyikét, a nyersanyagot termeli. Nem szabad játszani a „termelési eszközök” szavakkal. Amikor a marxisták termelési eszközök termeléséről beszélnek, mindenekelőtt a munkaeszközök termelésére gondol-

nak, — azoknak a dolgoknak a termelésére, amelyekről Marx azt mondja, hogy „mechanikai munkaeszközök, amelyeknek összessége a termelés csont- és izomrendszerének nevezhető”, és amelyek „a társadalmi termelés valamely korszakának jellegzetes ismertetőjelei”⁸. Aki egy kalap alá veszi a termelési eszközök egy részét (a nyersanyagot) és a termelési eszközöket, beleértve a munkaeszközöket is, az vétkezik a marxizmus ellen, mert a marxizmus abból indul ki, hogy a munkaeszközöknek meghatározó szerepük van valamennyi többi termelési eszközhöz képest. Köztudomású, hogy a nyersanyag magában véve nem termelhet munkaeszközöket — jóllehet egyes nyersanyagfajták a munkaeszközök termeléséhez mint anyagok szükségesek —, viszont semilyen nyersanyag sem állítható elő munkaeszközök nélkül.

Továbbá. *Szabályozó* hatás-e, mint ön állítja, Notkin elvtárs, az a hatás, amelyet az értéktörvény a mezőgazdaságban termelt nyersanyag árára gyakorol? Ez a hatás szabályozó lenne, ha nálunk megvolna a mezőgazdasági nyersanyagok árának „szabad” játéka, ha nálunk hatna a konkurrenciának és a termelés anarchiájának törvénye, ha nálunk nem volna tervgazdaság, ha a nyersanyagtermelést nem szabályozná a terv. Minthogy azonban ez a sok „ha” hiányzik népgazdaságunk rendszeréből, az értéktörvény hatása a mezőgazdasági nyersanyag árára semmiképpen sem lehet szabályozó. Először is, nálunk a mezőgazdasági nyersanyagok árai rögzített árak, amelyeket a terv állapít meg, nem pedig „szabad” árak. Másodszor, a mezőgazdasági nyersanyag termelésének méreteit nem vakon ható és nem holmi véletlen elemek határozzák meg, hanem a terv. Harmadszor, a mezőgazdasági nyersanyag termeléséhez szükséges munkaeszközök nem egyes személyek vagy csoportok kezében, hanem az állam kezében összpontosulnak. Mi marad meg ezek után az értéktörvény szabályozó szerepéből? Kiderül, hogy magát az értéktörvényt szabályozzák a szocialista termelésre jellemző fentemlített tények.

Nem lehet tehát tagadni azt, hogy az értéktörvény hatással van a mezőgazdasági nyersanyagok árának alakulására, hogy az értéktörvény ennek az áralakulásnak egyik tényezője. De még kevésbé lehet tagadni azt, hogy ez a hatás nem szabályozó és nem is lehet szabályozó.

Az ötödik ponthoz.

A szocialista népgazdaság jövedelmezőségéről szólva „Megjegyzéseimben” ellenvetéseket tettem egyes elvtársaknak, akik azt állítják, hogy mivel tervszerű népgazdaságunk nem nagyon részesíti előnyben a jövedelmező vállalatokat, és megengedi, hogy e vállalatok mellett nem jövedelmező vállalatok is fennálljanak, ezzel agyoncsapja magát a gazdasági jövedelmezőség elvét. A „Megjegyzésekben” az áll, hogy az egyes vállalatok és termelési ágak szempontjából nézett jövedelmezőség össze sem hasonlítható azzal a magasabbrendű jövedelmezőséggel, amelyet a szocialista termelés nyújt nekünk azzal, hogy megszabadít bennünket a túltermelési válságoktól és biztosítja számunkra a termelés szakadatlan növekedését.

Helytelen lenne azonban ebből azt a következtetést levonni, hogy az egyes vállalatok és termelési ágak jövedelmezőségének nincs különösebb értéke, és nem érdemli meg, hogy komoly figyelmet fordítsunk rá. Ez természetesen helytelen. Az egyes vállalatok és termelési ágak jövedelmezőségének óriási jelentősége van termelésünk fejlődése szempontjából. A jövedelmezőséget figyelembe kell venni mind az építés tervezésénél, mind a termelés tervezésénél. Ez gazdasági tevékenységünk ábécéje a fejlődés jelenlegi szakaszán.

A hatodik ponthoz.

Nem világos, hogyan kell érteni a kapitalizmusra vonatkozó következő szavait: „bővített termelés erősen eltorzult formában”. Meg kell mondanom, hogy ilyen termelés, amely tetejébe még bővített is, nincs a világban.

Nyilvánvaló, hogy miután a világpiac kettészakadt, és a fő kapitalista országok (az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország) számára szűkülni kezdett a világ erőforrásai kiaknázásának szférája, a kapitalizmus fejlődésének ciklikus jellege — a termelés növekedése és csökkenése — mégis meg kell hogy maradjon. De a termelés növekedése ezekben az országokban összeszűkült bázison fog végbemenni, mivel a termelés volumene ezekben az országokban csökkenni fog.

A hetedik ponthoz.

A kapitalista világrendszer általános válsága az első világháború időszakában kezdődött, különösen annak következtében, hogy a Szovjetunió kivált a kapitalista rendszerből. Ez volt az általános válság első szakasza. A második világháború időszakában kibontakozott az általános válság második szakasza, különösen amióta az európai és ázsiai népi demokratikus országok kiváltak a kapitalista rendszerből. Az első világháború időszakában kezdődött első válságot és a második világháború időszakában kibontakozott második válságot nem úgy kell tekinteni, mint különálló, egymástól elszakított önálló válságokat, hanem mint a kapitalista világrendszer általános válságának fejlődési szakaszait.

Vajjon csak politikai vagy csak gazdasági válság-e a világkapitalizmus általános válsága? Sem az egyik, sem a másik. Ez a kapitalizmus világrendszerének általános, vagyis mindenoldalú válsága, amely kiterjed mind a gazdaságra, mind a politikára. Világos, hogy e válság alapja egyrészt a kapitalizmus világgazdasági rendszerének egyre fokozódó bomlása, másrészt pedig a kapitalizmusból kivált országok — a Szovjetunió, Kína és a többi népi demokratikus ország — növekvő gazdasági ereje.

I. SZTÁLIN

1952 április 21.

L. D. JAROSSENKO ELVTÁRS HIBÁIRÓL

Az SzK(b)P Központi Bizottsága Politikai Irodájának tagjai Jarosenko elvtárstól nemrég egy 1952 március 20-án kelt levelet kaptak az ismeretes novemberi vita során tárgyalt közgazdasági kérdésekkel kapcsolatban. A levél írója panaszt tesz amiatt, hogy a vitával kapcsolatos alapvető összefoglaló dokumentumok, valamint Sztálin elvtárs „Megjegyzései” „egyáltalán nem tükrözik” Jarosenko elvtárs álláspontját. A levélben ezenkívül Jarosenko elvtárs azt javasolja, engedjék meg neki, hogy megírja „A szocializmus politikai gazdaságtanát” egy vagy másfél éven belül, és ehhez bocsássanak rendelkezésére két munkatársat.

Úgy vélem, Jarosenko elvtárs panaszát is, javaslatát is meg kell vizsgálni érdemben.

Kezdjük a panasszal.

Szóval, mi is Jarosenko elvtárs „álláspontja”, amelyet egyáltalán nem tükröznek a fentemlített dokumentumok.

I

JAROSSENKO ELVTÁRS LEGFŐBB HIBÁJA

Ha két szóban akarjuk jellemezni Jarosenko elvtárs álláspontját, azt kell mondanunk, hogy ez az álláspont nem marxista — tehát mélységesen hibás.

Jarosenko elvtárs legfőbb hibája az, hogy eltávolodik a marxizmustól a termelőerőknek és a termelési viszonyoknak a társadalom fejlődésében betöltött szerepe kérdésében, túlozza a termelőerők szerepét, lekicsinyli a termelési viszonyok szerepét, és azzal végzi, hogy a szocializmusban fennálló termelési viszonyokat a termelőerők részének nyilvánítja.

Jarosenko elvtárs hajlandó elismerni a termelési viszonyok némi szerepét „az antagonisztikus osztályellentétek” viszonyai között, mivel ott a termelési viszonyok „ellentmondanak a termelőerők fejlődésének”. Ezt a szerepet azonban negatív szerepre korlátozza, olyan tényező szerepére, amely fékezi, bénítja a termelőerők fejlődését. A termelési viszonyok más funkcióit, valamiféle pozitív funkcióit, Jarosenko elvtárs nem látja.

Ami a szocialista rendet illeti, ahol már nincsenek „antagonisztikus osztályellentétek”, és ahol a termelési viszonyok „nem mondanak többé ellent a termelőerők fejlődésének”, Jarosenko elvtárs úgy véli, hogy itt eltűnik a termelési viszonyok minden néven nevezendő önálló szerepe, a termelési viszonyok nem komoly tényezői többé a fejlődésnek, és elnyelik őket a termelőerők, mint ahogy a részt elnyeli az egész. A szocializmusban „az emberek termelési viszonyai — mondja Jarosenko elvtárs — a termelőerők szervezetébe tartoznak, mint ennek a szervezetnek eszköze, mozzanata” (lásd Jarosenko elvtársnak a Központi Bizottság Politikai Irodájához intézett levelét).

Mi tehát ebben az esetben a szocializmus politikai gazdaságtanának fő feladata? Jarosenko elvtárs így válaszol: „A szocializmus politikai gazdaságtanának fő problémája tehát *nem az*, hogy a szocialista társadalomban élő emberek termelési viszonyait tanulmányozza, *hanem az*, hogy tudományos elméletet dolgozzon ki a termelőerőknek a társadalmi termelésben való megszervezéséről, a népgazdaság fejlődésének tervezéséről és fejlessze ezt az elméletet” (lásd Jarosenko elvtárs beszédét a vita plénúmán).

Tulajdonképpen ezzel magyarázható, hogy Jarosenko elvtárs nem érdeklődik a szocialista rend olyan gazdasági kérdései iránt, mint a különböző tulajdonformák léte gazdasági rendszerünkben, az áruforgalom, az értéktörvény és így tovább, ezeket másodrangú kérdéseknek tartja, amelyek csupán skolasztikus vitákat idéznek elő. Nyíltan kijelenti, hogy a szocializmus általa megírandó politikai gazdaságtanában „a szocializmus politikai gazdaságtana egyik vagy másik kategóriájának — az értéknek, az árunak, a pénznek, a hitelnek stb. — szerepe körül folyó vitákat, amelyek nálunk gyakran skolasztikus jelleget öltenek, *helyettesítik* a termelőerőknek a társadalmi termelésben való észszerű megszervezéséről és e szervezés tudományos megalapozásáról szóló egészséges okfejtések” (lásd Jarosenko elvtárs beszédét a vita plénumának szekciójában).

Tehát: politikai gazdaságtan — gazdasági problémák nélkül.

Jarosenko elvtárs azt gondolja, hogy elég biztosítani „a termelőerők észszerű megszervezését”, hogy a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet különösebb nehézségek nélkül végbemenjen. Úgy véli, hogy ez teljesen elegendő a kommunizmusba való átmenethez. Kereken kijelenti, hogy „a szocializmusban a kommunista társadalom felépítéséért folytatott fő harc nem egyéb, mint harc a termelőerők helyes megszervezéséért és a termelőerőknek a társadalmi termelésben való észszerű felhasználásáért” (lásd a vita plénumán mondott beszédét). Jarosenko elvtárs ünnepélyesen kinyilatkoztatja: „A kommunizmus nem más, mint a termelőerők legmagasabb fokú tudományos megszervezése a társadalmi termelésben.”

Kiderül tehát, hogy a kommunista rend lényegét kimeríti „a termelőerők észszerű megszervezése”.

Mindebből Jarosenko elvtárs azt a következtetést vonja le, hogy nem lehetséges egységes politikai gazdaságtan valamennyi társadalmi alakulat számára, hogy két politikai

gazdaságtannak kell lenni: egynek a szocializmus előtti társadalmi alakulatok számára, amelynek tárgya az emberek termelési viszonyainak tanulmányozása, és egy másiknak a szocialista rend számára, s ennek tárgya ne a termelési, vagyis gazdasági viszonyok tanulmányozása, hanem a termelőerők észszerű megszervezésével kapcsolatos kérdések tanulmányozása legyen.

Ez Jarosenko elvtárs álláspontja.

Mit mondhatunk erről az álláspontról?

Nem igaz, először is, az, hogy a termelési viszonyok a társadalom történetében egyesegyedül a termelőerők fejlődését bénító fék szerepét töltik be. Amikor a marxisták a termelési viszonyok fékező szerepéről beszélnek, nem akármilyen termelési viszonyokra gondolnak, hanem csak a régi termelési viszonyokra, amelyek már nincsenek összhangban a termelőerők növekedésével, és következésképpen fékezik a termelőerők fejlődését. A régi termelési viszonyokon kívül azonban, mint ismeretes, vannak új termelési viszonyok is, amelyek a régiak helyébe lépnek. Mondhatjuk-e, hogy az új termelési viszonyok a termelőerők fékjének szerepét töltik be? Nem, ezt nem mondhatjuk. Ellenkezőleg, az új termelési viszonyok azt a fő és döntő erőt alkotják, amely tulajdonképpen meg is határozza a termelőerők további, mégpedig erőteljes fejlődését, és amely nélkül a termelőerők tengődésre vannak kárhoztatva, mint ma a kapitalista országokban.

Senki sem tagadhatja szovjet iparunk termelőerőinek az ötéves tervek során végbement kolosszális fejlődését. Ez a fejlődés azonban nem következett volna be, ha 1917 októberében nem váltottuk volna fel a régi, kapitalista termelési viszonyokat új, szocialista termelési viszonyokkal. Ha nem következett volna be ez a forradalmi átalakulás országunk termelési, gazdasági viszonyaiban, a termelőerők nálunk ugyanúgy tengődnének, mint ahogy ma a kapitalista országokban tengődnek.

Senki sem tagadhatja mezőgazdaságunk termelőerői-

nek az elmúlt 20—25 év alatt végbement kolosszális fejlődését. Ez a fejlődés azonban nem következett volna be, ha a harmincas években nem váltottuk volna fel a régi, kapitalista termelési viszonyokat a falun új, kollektív jellegű termelési viszonyokkal. A termelési viszonyok e forradalmi átalakulása nélkül mezőgazdaságunk termelőerői ugyanúgy tengődnének, mint ahogy ma a kapitalista országokban tengődnének.

Az új termelési viszonyok természetesen nem maradhatnak és nem is maradnak örökké újak, idővel elavulnak, és ellentétbe kerülnek a termelőerők további fejlődésével, elvesztik a termelőerők fő hajtóerejének szerepét és fékjükké válnak. Akkor az ilyen — már régivé lett — termelési viszonyok helyébe új termelési viszonyok lépnek, amelyeknek az a szerepük, hogy a termelőerők további fejlődésének fő hajtóereje legyenek.

A termelési viszonyok fejlődésének ez a sajátos szerepe — az, hogy fejlődésük során, szerepüket tekintve, a termelőerők fékjéből a termelőerők fő hajtóerejévé, és a termelőerők fő hajtóerejéből a termelőerők fékjévé válnak — a marxista materialista dialektika egyik fő eleme. Ezt ma tudja mindenki, aki csak valamit is konyít a marxizmushoz. De, mint kiderül, Jarosenko elvtárs nem tudja.

Nem igaz, másodszor, az, hogy a termelési, vagyis gazdasági viszonyok önálló szerepe megszűnik a szocializmusban, hogy a termelési viszonyokat elnyelik a termelőerők, hogy a szocializmusban a társadalmi termelés a termelőerők megszervezésére korlátozódik. A marxizmus a társadalmi termelést egyetlen egésznek tekinti, amelynek két egymástól elválaszthatatlan oldala van: a társadalom termelőerői (a társadalom viszonyai a természeti erőkhöz, amelyekkel harcolva megszerzi a szükséges anyagi javakat) és a termelési viszonyok (az emberek egymáshoz való viszonyai a termelési folyamatban). Ez a társadalmi termelés két különböző oldala, bár ezek egymással elválaszthatatlan kapcsolatban vannak.

És éppen azért, mert ezek a társadalmi termelés különböző oldalai, hathatnak egymásra. Aki azt állítja, hogy ezek közül az oldalak közül az egyik elnyelheti és alkotó részévé változtathatja a másikat, az igen súlyosan vétkezik a marxizmus ellen.

Marx ezt mondja:

„A termelésben az emberek nemcsak a természetre hatnak, hanem egymásra is. Csak úgy termelhetnek, hogy meghatározott módon együttműködnek és tevékenységeiket kölcsönösen kicserélik. Hogy termelhessenek, meghatározott vonatkozásokba és viszonyokba lépnek egymással, és behatásuk a természetre, termelésük csak ezek között a társadalmi vonatkozások és viszonyok között folyik le” (lásd K. Marx és F. Engels Művei. V. köt. 429. old., oroszul⁹).

Igy tehát a társadalmi termelés két oldalból áll, amelyek, bármennyire elválaszthatatlan kapcsolatban vannak is egymással, mégis a különböző viszonyok két sorát tükrözik: az embereknek a természethez való viszonyait (termelőerők) és az emberek egymáshoz való viszonyait a termelési folyamatban (termelési viszonyok). Társadalmi termelés csak akkor van, ha megvan a termelés mindkét oldala, akár a szocialista rendről van szó, akár más társadalmi alakulatokról.

• Jarosenko elvtárs nyilván nem ért teljesen egyet Marx-szal. Neki az a véleménye, hogy Marxnak ez a tétele nem alkalmazható a szocialista rendre. Éppen ezért azonosítja a szocializmus politikai gazdaságtanának problémáját a termelőerők észszerű megszervezésének feladatával, elvetve a termelési, gazdasági viszonyokat és elszakítva tőlük a termelőerőket.

Jarosenko elvtársnál tehát a marxista politikai gazdaságtan helyett olyasvalamit találunk, ami Bogdanov „Egyetemes szervezési tudományához” hasonlít.

Jarosenko elvtárs tehát átveszi azt a helyes gondolatot, hogy a termelőerők a termelés legmozgékonyabb és leg-

forradalmibb erői, de ezt a gondolatot a képtelenségig viszi, annak tagadásáig, hogy a termelési, a gazdasági viszonyoknak a szocializmusban bármilyen szerepük volna, és az étellel teljes társadalmi termelés helyett nála egyoldalú és sivár termelési technológiát találunk, olyasvalamit, mint a Buharin-féle „társadalmi-szervezési technika”.

Marx ezt mondja:

„Életük társadalmi termelésében (vagyis az emberek életéhez szükséges anyagi javak termelésében. — I. Szt.) az emberek meghatározott, szükségszerű, saját akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek egymással, amelyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, amelyen egy jogi és politikai felépítmény emelkedik, s amelynek a társadalmi tudat meghatározott formái felelnek meg” (lásd „A politikai gazdaságtan bírálatahoz”, „Előszó”¹⁰).

Ez azt jelenti, hogy minden társadalmi alakulatnak, így a szocialista társadalomnak is, megvan a maga gazdasági alapja, amely az emberek termelési viszonyainak összességéből áll. Felmerül a kérdés, hogy mi a helyzet Jarosenko elvtársnál a szocialista rend gazdasági alapjával. Mint ismeretes, Jarosenko elvtárs a szocializmus termelési viszonyait mint többé-kevésbé önálló területet már felszámolta, azt a keveset pedig, ami még megmaradt belőlük, belefoglalta alkatrészként a termelőerők megszervezésébe. Felmerül a kérdés, hogy van-e a szocialista rendnek saját gazdasági alapja. Nyilvánvaló, hogy amennyiben a szocializmusban a termelési viszonyok mint többé-kevésbé önálló erő eltűntek, a szocialista rendnek nincsen saját gazdasági alapja.

Következésképpen: szocialista rend saját gazdasági alap nélkül. Ebből meglehetősen mulatságos dolog sül ki...

Lehetséges-e egyáltalán társadalmi rend anélkül, hogy saját gazdasági alapja volna? Jarosenko elvtárs nyilván azon

a véleményen van, hogy lehetséges. A marxizmus viszont azon a véleményen van, hogy ilyen társadalmi rend nincs a világon.

Nem igaz végül az, hogy a kommunizmus a termelő-erők észszerű megszervezése, hogy a termelőerők észszerű megszervezése kimeríti a kommunista rend lényegét, hogy csak észszerűen meg kell szervezni a termelőerőket és különösebb nehézség nélkül át lehet menni a kommunizmusba. A mi irodalmunkban más meghatározása, más formulája van a kommunizmusnak, mégpedig a lenini formula: „A kommunizmus — Szovjethatalom plusz az egész ország villamosítása”¹¹. Jarosenko elvtársnak nyilván nem tetszik a lenini formula és saját gyártmányú formulájával cseréli fel: „A kommunizmus nem más, mint a termelőerők legmagasabb fokú tudományos megszervezése a társadalmi termelésben.”

Először is, senki sem tudja, mi is a termelőerőknek ez a Jarosenko elvtárs által reklámozott „legmagasabb fokú tudományos” vagy „észszerű” megszervezése, mi ennek a konkrét tartalma. Jarosenko elvtárs unos-untig ismételteti ezt a mitikus formulát a vita plénumán, szakosztályai-ban mondott beszédeiben, a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelében, de sehol egyetlen szóval sem próbálja megmagyarázni, tulajdonképpen hogyan is kell értelmezni a termelőerők „észszerű megszervezését”, ami állítólag kimeríti a kommunista rend lényegét.

Másodszor, ha már választani kell a két formula között, akkor nem az egyedül helyes lenini formulát kell elvetni, hanem Jarosenko elvtárs nyilvánvalóan mondvacsinált és nem marxista úgynevezett formuláját, amely az „Egyetemes szervezési tudomány” Bogdanov-féle fegyvertárából származik.

Jarosenko elvtárs azt hiszi, hogy csak el kell érni a termelőerők észszerű megszervezését és máris megkapjuk a termékbőséget, máris átmentünk a kommunizmusba, a „mindenkinek munkája szerint” formuláról áttérhetünk a „mindenkinek szükségletei szerint” formulára. Ez nagy

5 Sztálin. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. — 7/01 S

tévedés, amely a szocializmus gazdasági fejlődéstörvényeinek teljes megnevezéséről tanuskodik. Jarosenko elvtárs túlságosan egyszerűen, gyermekes módon egyszerűen képzei el a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet feltételeit. Jarosenko elvtárs nem érti, hogy nem érhető el sem az a termékbőség, amely a társadalom minden szükségletét képes fedezni, sem pedig az áttérés „a mindenkinek szükségletei szerint” formulára, ha olyan gazdasági tényeket, mint a kolhoz-csoporttulajdon, az áruforgalom stb. érvényben hagyunk. Jarosenko elvtárs nem érti, hogy mielőtt áttérnénk a „mindenkinek szükségletei szerint” formulára, előbb meg kell járnunk a társadalom gazdasági és kulturális átnevelésének több szakaszát, amelyek folyamán a munka pusztán a létfenntartást szolgáló eszközből a társadalom szemében legfőbb életszükségletté, a társadalmi tulajdon pedig a társadalom létezésének meggingathatatlan és sértetlen alapjává válik.

Ahhoz, hogy a kommunizmusba való tényleges, nem pedig csak kijelentéseken alapuló átmenetet előkészíthessük, legalábbis három alapvető előfeltételt kell megteremteni:

1. Először is az szükséges, hogy tartósan biztosítsuk nem a termelőerők mitikus „ésszerű megszervezését”, hanem az egész társadalmi termelés szakadatlan növekedését — elsősorban növelve a termelési eszközök termelését. A termelési eszközök termelésének elsősorban történő növelésére nemcsak azért van szükség, mert annak kell felszereléssel ellátnia mind saját üzemeit, mind pedig a népgazdaság valamennyi többi ágának üzemeit, hanem azért is, mert nélküle egyáltalában lehetetlen a bővített újratermelés megvalósítása.

2. Másodszor az szükséges, hogy a kolhozok számára és következőképpen az egész társadalom számára előnyösen végrehajtott fokozatos átmenetek útján a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljük, az áruforgalmat pedig szintén fokozatos átmenetek útján a termékcseré rendszerével váltsuk fel azért, hogy a központi hatalom, vagy vala-

mely más társadalmi-gazdasági központ, a társadalom érdekében átfoghassa a társadalmi termelés összes termékét.

Jarosenko elvtárs téved, amikor azt állítja, hogy a szocializmusban semmiféle ellentmondás sincs a termelési viszonyok és a társadalom termelőerői között. Mai termelési viszonyaink persze abban a szakaszban vannak, amikor, mivel teljes összhangban vannak a termelőerők növekedésével, ezeket hétmérföldes léptekkel viszik előre. Helytelen volna azonban ezzel beérni és azt gondolni, hogy termelőerőink és termelési viszonyaink között nincs semmiféle ellentmondás. Ellentmondások feltétlenül vannak és lesznek, mint-hogy a termelési viszonyok fejlődése elmarad és el is fog maradni a termelőerők fejlődésétől. A vezető szervek helyes politikája esetén azonban ezek az ellentmondások nem válhatnak ellentétté, és itt nem kerülhet sor összeütközésre a termelési viszonyok és a társadalom termelőerői között. Más az, ha helytelen politikát fogunk folytatni, olyasfélélt például, amelyet Jarosenko elvtárs ajánl. Ebben az esetben az összeütközés elkerülhetetlen lesz, és termelési viszonyaink a termelőerők további fejlődésének igen komoly fékjévé válhatnak.

Ezért a vezető szerveknek az a feladatuk, hogy idejekorán felfigyeljenek az érlelődő ellentmondásokra és idejében intézkedéseket tegyenek azok leküzdésére a termelési viszonyoknak a termelőerők növekedéséhez való alkalmazása útján. Ez mindenekelőtt olyan gazdasági jelenségekre vonatkozik, mint a kolhoz-csoporttulajdon, az áruforgalom. Ezeket a jelenségeket ezidőszert termézetesen sikerrel használjuk fel a szocialista gazdaság fejlesztésére, és ezek a jelenségek kétségtelenül hasznára vannak társadalmunknak. Kétségtelen, hogy a közeljövőben is hasznosak lesznek. Megbocsáthatatlan vakság volna azonban, ha nem látnók, hogy ezek a jelenségek ugyanakkor már most is fékezni kezdik termelőerőink erőteljes fejlődését, mivel akadályozzák az állami tervezést abban, hogy az egész népgazdaságot,

különösen a mezőgazdaságot, teljesen átfogja. Nem lehet kétséges, hogy minél tovább haladunk, ezek a jelenségek annál jobban fogják fékezni országunk termelőerőinek további növekedését. A feladat tehát az, hogy ezeket az ellentmondásokat felszámoljuk, mégpedig oly módon, hogy a kolhoz-tulajdont fokozatosan össznépi tulajdonná változtatjuk és az áruforgalom helyett ugyancsak fokozatosan bevezetjük a termékserét.

3. Harmadszor az szükséges, hogy elérjük a társadalom kultúrájának olyan növekedését, amely a társadalom minden tagja számára biztosítja fizikai és szellemi képességeinek mindenoldalú fejlesztését azért, hogy a társadalom tagjai olyan képzettséget szerezhessenek, amely elegendő ahhoz, hogy a társadalmi fejlődés aktív tényezőivé váljanak, szabadon választhassanak foglalkozást és ne legyenek a fennálló munkamegosztás folytán egész életükre egy bizonyos foglalkozáshoz láncolva.

Mi szükséges ehhez?

Helytelen lenne azt gondolni, hogy a munka mai helyzetében bekövetkező komoly változások nélkül elérhető a társadalom tagjainak ilyen komoly kulturális fejlődése. Ennek érdekében mindenekelőtt legalábbis hat, majd öt órára kell csökkenteni a munkanapot. Erre azért van szükség, hogy a társadalom tagjai megkapják a mindenoldalú képzettség megszerzéséhez szükséges elegendő szabadidőt. Ennek érdekében be kell vezetni továbbá az általános és kötelező politechnikai oktatást, amelyre azért van szükség, hogy a társadalom tagjai szabadon választhassák meg foglalkozásukat, és ne legyenek egész életükre egy bizonyos foglalkozáshoz láncolva. Szükséges továbbá ennek érdekében a lakásviszonyok gyökeres megjavítása, a munkások és alkalmazottak reálbérének legalább kétszeres, ha nem még nagyobb arányú emelése, mind a pénzbeli fizetés közvetlen emelése, mind pedig — különösen — a közszükségleti cikkek árának további rendszeres csökkentése útján.

Ezek a kommunizmusba való átmenet előkészítésének fő feltételei.

Csupán együttvéve *mindezeknek* az előfeltételeknek megteremtése után remélhető, hogy a munka a társadalom tagjainak szemében teherből a „legfőbb életszükségletté”¹² fog válni (Marx), hogy „a munka a nehéz teherből élvezetté válik”¹³ (Engels), hogy a társadalmi tulajdont a társadalom minden tagja úgy fogja tekinteni, mint a társadalom létezésének megingathatatlan és sérthetetlen alapját.

Csupán együttvéve *mindezeknek* az előfeltételeknek megteremtése után lehet majd áttérni a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek munkája szerint” szocialista formuláról a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint” kommunista formulára.

Radikális átmenet lesz ez az egyik gazdasági rendből, a szocializmus gazdasági rendjéből — a másik, magasabbrendű gazdasági rendbe, a kommunizmus gazdasági rendjébe.

Amint látható, a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet nem olyan egyszerű, ahogy Jarosenko elvtárs elképzei.

Aki ezt az igen komoly gazdasági változásokat igénylő bonyolult és sokrétű dolgot „a termelőerők észszerű megszervezésére” próbálja leegyszerűsíteni — ahogy Jarosenko elvtárs teszi — az bogdanovizmussal cseréli fel a marxizmust.

II

JARSENKO ELVTÁRS EGYÉB HIBÁI

1. Jarosenko elvtárs, helytelen álláspontjából kiindulva, helytelen következtetéseket von le a politikai gazdaságtan jellegét és tárgyát illetőleg.

Jarosenko elvtárs tagadja, hogy egységes politikai gazdaságtan szükséges valamennyi társadalmi alakulat szá-

mára, abból indulva ki, hogy minden társadalmi alakulatnak megvannak a maga sajátos gazdasági törvényei. De egyáltalán nincs igaza, és itt ellentétbe kerül olyan marxistákkal, mint Engels és Lenin.

Engels azt mondja, hogy a politikai gazdaságtan „ama feltételek és formák tudománya, melyek között a *különböző emberi társadalmak* termeltek és cseréltek, és amelyek között a termékeket ennek megfelelően mindenkor elosztották” („Anti-Dühring”¹⁴). Következésképpen, a politikai gazdaságtan nem egyvalamilyen társadalmi alakulat, hanem a *különböző társadalmi alakulatok gazdasági fejlődésének törvényeit tanulmányozza*.

Mint ismeretes, Lenin ezzel teljesen egyetért. Lenin Buharinnek „Az átmeneti időszak gazdasága” című könyvével kapcsolatos bíráló megjegyzéseiben azt mondta, hogy Buharinnek nincs igaza, amikor a politikai gazdaságtan hatókörét az árutermelésre, és mindenekelőtt a kapitalista termelésre korlátozza, megjegyezve ezzel kapcsolatban, hogy Buharin itt „Engelshez képest visszafelé tesz egy lépést”.

Teljes összhangban van ezzel a politikai gazdaságtannak az a meghatározása, amelyet a politikai gazdaságtan tankönyvének tervezete ad. Ebben az áll, hogy a politikai gazdaságtan olyan tudomány, amely tanulmányozza „az anyagi javak társadalmi termelésének és elosztásának törvényeit az emberi társadalom *különböző fejlődési fokain*”.

Ez érthető is. A *különböző társadalmi alakulatok gazdasági fejlődésükben nemcsak a maguk sajátos gazdasági törvényeinek* vannak alárendelve, hanem azoknak a gazdasági törvényeknek is, amelyek *közösek valamennyi társadalmi alakulat számára*, például olyan törvényeknek, mint a termelőerők és a termelési viszonyok egységének törvénye egy egységes társadalmi termelésben, a termelőerők és a termelési viszonyok közötti viszony törvénye valamennyi társadalmi alakulat fejlődési folyamatában. A társadalmi alakulatok tehát nemcsak el vannak határolva egymástól a maguk

sajátszerű törvényei által, hanem egybe is vannak kapcsolva egymással a valamennyi alakulatra nézve közös gazdasági törvények révén.

Engelsnek teljesen igaza volt, amikor azt mondotta:

„Ahhoz, hogy a polgári gazdaságtan e bírálatait teljesen véghezvigyék, nem volt elégséges a termelés, a csere és az elosztás kapitalista formájának ismerete. Az azt megelőző vagy a kevésbé fejlett országokban mellette még fennálló formákat, legalább fő vonásaikban, szintén meg kellett vizsgálni és össze kellett vele hasonlítani” („Anti-Dühring”¹⁵).

Nilvánvaló, hogy itt, ebben a kérdésben Jarosenko elvtárs egy nótát fúj Buharinnal.

Továbbá. Jarosenko elvtárs azt állítja, hogy a szocializmus általa megírandó politikai gazdaságtanában „a politikai gazdaságtan kategóriáit — az értéket, az árut, a pénzt, a hitelt stb. — *helyettesítik* a termelőerőknek a társadalmi termelésben való észszerű megszervezéséről szóló egészséges okfejtések”, hogy következésképpen *ennek* a politikai gazdaságtannak *nem* a szocializmus termelési viszonyai a tárgya, *hanem* „tudományos elmélet kidolgozása a termelőerők megszervezéséről, a népgazdaság tervezéséről stb. és ennek az elméletnek fejlesztése”, hogy a termelési viszonyok önálló jelentősége a szocializmusban megszűnik, és a termelési viszonyokat a termelőerők mint saját alkatrészüket elnyelik.

Meg kell mondanom, hogy ilyen hajmeresztő zagyvaságot nálunk még nem tált fel egyetlen megtévedt „marxista” sem. Hiszen mit jelent a szocializmus politikai gazdaságtana gazdasági, termelési problémák nélkül? Hát van a világon ilyen politikai gazdaságtan? Mit jelent az, ha a szocializmus politikai gazdaságtanában a gazdasági problémákat a termelőerők megszervezésének problémáival cserélik fel? Azt jelenti, hogy felszámolják a szocializmus politikai gazdaságtanát. Jarosenko elvtárs éppen így jár el — felszámolja a szocializmus politikai gazdaságtanát. Ebben teljesen csatlakozik Buharinhoz. Buharin azt *mondta*, hogy a kapitalizmus

megszűnésével meg kell szűnnie a politikai gazdaságtannak is. Jarosenko elvtárs ezt nem mondja, de ezt *teszi*, felszámolva a szocializmus politikai gazdaságtanát. Igaz, ugyanakkor azt a látszatot kelti, mintha nem értene teljesen egyet Buharinnal, de ez ravaszság, mégpedig eléggé olcsó ravaszság. Valójában azt teszi, amit Buharin hirdetett, és ami ellen Lenin síkra szállt. Jarosenko elvtárs Buharin nyomdokaiban halad.

Továbbá. Jarosenko elvtárs a szocializmus politikai gazdaságtanának problémáit a termelőerők észszerű megszervezésének problémáira, a népgazdaság tervezésének stb. problémáira vezeti vissza. De mélységesen téved. A termelőerők észszerű megszervezésének, a népgazdaság tervezésének stb. problémái nem a politikai gazdaságtan tárgya, hanem a vezető szervek gazdasági politikájának tárgya. Két különböző terület ez, és ezeket nem szabad összetéveszteni. Jarosenko elvtárs ezt a két különböző dolgot összekuszálta és csávéba került. A politikai gazdaságtan az emberek termelési viszonyainak fejlődéstörvényeit tanulmányozza. A gazdaságpolitika levonja ebből a gyakorlati következtetéseket, konkretizálja azokat és erre építi mindennapi munkáját. Ha a politikai gazdaságtant megterhelik a gazdaságpolitika kérdéseivel, akkor tönkreteszik mint tudományt.

A politikai gazdaságtan tárgya: az emberek termelési, gazdasági viszonyai. Ide tartoznak: *a)* a termelési eszközök tulajdonformái; *b)* a különböző társadalmi csoportok ebből következő helyzete a termelésben és e csoportok kölcsönös viszonya, vagy mint Marx mondja: „tevékenységük kölcsönös kicserélése”¹⁶; *c)* a termékek elosztásának teljes mértékben ez előbbiektől függő formái. Mindez együttvéve alkotja a politikai gazdaságtan tárgyát.

Ebből a meghatározásból hiányzik az Engels meghatározásában szereplő „csere” szó. Azért hiányzik, mert a „cserén” sokan általában árucserét értenek, amely nem az összes, hanem csak egyes társadalmi alakulatokban van meg, ez pedig néha félreértésre vezet, jöllehet Engels a „csere” szón

nemcsak az árucserét értette. Amint látható azonban, az, amit Engels a „csere” szón értett, az említett meghatározásban mint annak alkotórésze benne van. Következésképpen a politikai gazdaságtan tárgyának ez a meghatározása tartalmilag teljes mértékben egyezik Engels meghatározásával.

2. Amikor valamely társadalmi alakulat gazdasági alaptörvényéről beszélünk, rendszerint abból indulunk ki, hogy az adott társadalmi alakulatnak nem lehet több gazdasági alaptörvénye, hogy csak egyvalamilyen gazdasági alaptörvénye lehet, éppen mint *alaptörvény*. Ellenkező esetben minden társadalmi alakulatnak több gazdasági alaptörvénye volna, ami ellentmond magának az alaptörvény szó fogalmának. Jarosenko elvtárs azonban nem ért egyet ezzel. Úgy véli, hogy a szocializmusnak nem egy, hanem több gazdasági alaptörvénye is lehet. Ez hihetetlen, de tény. A vita plénümán mondott beszédében azt mondta:

„A társadalmi termelés és újratermelés anyagi alapjainak nagyságát és kölcsönös viszonyát a társadalmi termelésbe bevonható munkaerő mennyisége és várható növekedése határozza meg. Ez a szocialista társadalom gazdasági alaptörvénye, amely megszabja a szocialista társadalmi termelés és újratermelés szerkezetét.”

Ez a szocializmus első gazdasági alaptörvénye.

Ugyanebben a beszédében Jarosenko elvtárs kijelenti:

„Az I. és II. osztály közötti kölcsönös viszonyokat a szocialista társadalomban az szabja meg, hogy milyen mennyiségben kell termelni termelési eszközöket ahhoz, hogy az egész munkaképes lakosságot bevonhassuk a társadalmi termelésbe. Ez a szocializmus gazdasági alaptörvénye és ugyanakkor ez Alkotmányunknak is követelménye, amely a szovjet embereknek a munkához való jogából következik.”

Ez, hogy úgy mondjuk, a szocializmus második gazdasági alaptörvénye.

Végül a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelében Jarosenko elvtárs ezt írja:

„Ebből kiindulva, a szocializmus gazdasági alaptörvényének lényeges vonásait és követelményeit véleményem szerint körülbelül a következőképpen lehetne megfogalmazni: a társadalom anyagi és kulturális életfeltételeinek szakadatlanul növekvő és tökéletesedő termelése.”

Ez immár a szocializmus harmadik gazdasági alaptörvénye.

Hogy vajjon mindezek a törvények gazdasági alaptörvényei-e a szocializmusnak, vagy csupán az egyik, ha pedig csak az egyik, akkor melyik az — ezekre a kérdésekre Jarosenko elvtárs nem ad választ a Politikai Iroda tagjaihoz intézett utolsó levelében. Amikor a Politikai Iroda tagjaihoz írt levelében megfogalmazta a szocializmus gazdasági alaptörvényét, fel kell tételeznünk, „megfeledezett” arról, hogy három hónappal ezelőtt a vita plénümán mondott beszédében már megfogalmazta a szocializmus két másik gazdasági alaptörvényét, — „megfeledezett” nyilván abban a hitben, hogy erre a több mint kétes mesterkedésre nem fordítanak majd figyelmet. De, mint látható, számítása nem vált be.

Tegyük fel, hogy a szocializmusnak Jarosenko elvtárs által megfogalmazott két első gazdasági alaptörvénye nem létezik többé, hogy Jarosenko elvtárs mostantól fogva a szocializmus gazdasági alaptörvényének azt a harmadik megfogalmazást tartja, amelyet a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelében fejtett ki. Nézzük meg Jarosenko elvtársnak ezt a levelét.

Jarosenko elvtárs e levelében azt mondja, hogy nem ért egyet a szocializmus gazdasági alaptörvényének azzal a meghatározásával, amelyet Sztálin elvtárs a „Megjegyzésekben” fogalmazott meg. Ezt mondja:

„Ebben a meghatározásban a legfőbb «az egész társadalom . . . szükségletei maximális kielégítésének biztosítása». A termelés itt úgy szerepel, mint e fő cél — a szükségletek kielégítése — elérésének eszköze. E meghatározás feljogosít annak feltételezésére, hogy a szocializmusnak Ön által meg-

fogalmazott gazdasági alaptörvénye nem a termelés elsőbbségéből, hanem a fogyasztás elsőbbségéből indul ki."

Nilvánvaló, hogy Jarosenko elvtárs egyáltalán nem értette meg a probléma lényegét, nem látja, hogy a fogyasztás vagy a termelés elsőbbségéről való fecsegésnek egyáltalán semmi köze sincs a dologhoz. Amikor valamilyen társadalmi folyamatnak más folyamatokkal szemben való elsőbbségéről beszélünk, rendszerint abból indulunk ki, hogy mindkét folyamat többé vagy kevésbé egyenmű. Lehet beszélni és kell is beszélni a termelési eszközök termelésének elsőbbségéről a fogyasztási cikkek termelésével szemben, mivel mind ebben, mind a másik esetben termeléssel van dolgunk, ezek tehát többé-kévesbbé egyenműek. De nem lehet beszélni, helytelen volna beszélni a fogyasztás elsőbbségéről a termeléssel szemben vagy a termelés elsőbbségéről a fogyasztással szemben, mivel a termelés és a fogyasztás két teljesen különböző terület, amelyek, igaz, kapcsolatban vannak egymással, de mégis különböző területek. Jarosenko elvtárs nyilvánvalóan nem érti, hogy itt nem a fogyasztás vagy a termelés elsőbbségéről van szó, hanem arról, hogy milyen *célt* tűz ki a társadalom a társadalmi termelés elé, milyen *feladatnak* rendeli alá a társadalmi termelést, mondjuk a szocializmusban. Ezért egyáltalán nem tartozik a tárgyhoz Jarosenko elvtársnak az a fecsegése sem, hogy „a szocialista társadalom életének alapját minden más társadalomhoz hasonlóan a termelés alkotja”. Jarosenko elvtárs elfelejti, hogy az emberek nem a termelés kedvéért termelnek, hanem szükségleteik kielégítése érdekében. Elfelejti, hogy az olyan termelés, amelyet elszakítottak a társadalom szükségleteinek kielégítésétől, elszorvad és elpusztul.

Egyáltalán beszélhetünk-e a kapitalista vagy a szocialista termelés céljáról, olyan feladatokról, amelyeknek a kapitalista vagy a szocialista termelés alá van rendelve? Én azt hiszem, hogy beszélhetünk és kell is beszélnünk róluk.

Marx azt mondja:

„A kapitalista termelés közvetlen célja nem az áruk termelése, hanem az értéktöbbség, vagy a profit termelése annak kifejezett formájában, nem a termék, hanem a többség-termék termelése. Ebből a szempontból maga a munka csak annyiban termelékeny, amennyiben profitot vagy többség-terméket hoz létre a tőke számára. Ha a munkás ezt nem hozza létre, munkája nem termelékeny. Az alkalmazott termelőmunka tömege tehát csak annyiban érdekes a tőke számára, amennyiben általa — vagy neki megfelelően — nő a többségmunka tömege: csak ennyiben szükséges az, amit mi szükséges munkaidőnek nevezünk. Amennyiben a munka nem hozza meg ezt az eredményt, felesleges és beszüntetendő.

A kapitalista termelés állandó célja az, hogy minimális előlegezett tőkével az értéktöbbség vagy többségtermék maximumát hozza létre; amennyiben ezt az eredményt nem éri el a munkások túlfeszített munkájával, a tőkének az a tendenciája, hogy igyekszik az adott terméket a lehető legkisebb költséggel előállítani, igyekszik takarékoskodni a munkaerővel és a költségekkel...

Ebben a felfogásban maguk a munkások úgy jelennek meg, mint amik a valóságban a tőkés termelésben — csupán termelési eszközök; nem öncélként, és nem a termelés céljaként” (lásd: „Értéktöbbségelméletek”. II. köt. 2. rész.¹⁷).

Marx e szavai nemcsak abból a szempontból figyelemre-méltók, hogy tömören és pontosan határozzák meg a kapitalista termelés célját, hanem abból a szempontból is, hogy kijelölik azt a legfőbb célt, azt a fő feladatot, amelyet a szocialista termelés elé ki kell tűznünk.

A kapitalista termelés célja tehát a profitszerzés. Ami a fogyasztást illeti, arra a kapitalizmusnak csak annyiban van szüksége, amennyiben biztosítja a profitszerzés feladatát. Ezen túl a fogyasztás kérdésének a kapitalizmus számára

nincs értelme. Az ember a maga szükségleteivel eltűnik a látóköréből.

Mi a célja a szocialista termelésnek, miféle fő feladat teljesítésének kell alárendelnünk a társadalmi termelést a szocializmusban?

A szocialista termelés célja nem a profit, hanem az ember a maga szükségleteivel, vagyis az ember anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítése. A szocialista termelés célja, mint Sztálin elvtárs „Megjegyzéseiben” olvasható: „az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása.”

Jarosenko elvtárs úgy gondolja, hogy itt a fogyasztásnak a termeléssel szemben való „elsőbbségével” van dolga. Ez természetesen badarság. A valóságban itt nem a fogyasztás elsőbbségével van dolgunk, hanem a szocialista termelés *alárendelésével* fő céljának: az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítése biztosításának.

Következésképpen, az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása — ez a szocialista termelés *célja*; a szocialista termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése a legfejlettebb technika alapján — ez a cél elérésének *eszköze*.

Ez a szocializmus gazdasági alaptörvénye.

Jarosenko elvtárs, mivel meg akarja tartani a termelés úgynevezett „elsőbbségét” a fogyasztással szemben, azt állítja, hogy „a szocializmus gazdasági alaptörvénye” „a társadalom anyagi és kulturális feltételei termelésének szakadatlan növelése és tökéletesítése”. Ez egyáltalán nem igaz. Jarosenko elvtárs durván meghamisítja és elrontja a Sztálin elvtárs „Megjegyzéseiben” kifejtett formulát. Nála a termelés eszközből céllá változik, a társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása pedig — elsikkad. Ebből aztán az sül ki, hogy a termelés a termelés növeléséért növekszik, hogy

a termelés öncél, az ember pedig a maga szükségleteivel eltűnik Jarosenko elvtárs látóköréből.

Nem csoda hát, hogy az embernek mint a szocialista termelés céljának az eltűnésével együtt Jarosenko elvtárs „konceptiójában” a marxizmus utolsó maradványai is eltűnnek.

Az, amit Jarosenko elvtársnál látunk, tehát nem a termelés „elsőbbsége” a fogyasztással szemben, hanem inkább a burzsoá ideológia „elsőbbsége” a marxista ideológiával szemben.

3. Külön kérdés az újratermelés marxi elméletének kérdése. Jarosenko elvtárs azt állítja, hogy az újratermelés marxi elmélete csakis a tőkés újratermelés elmélete, hogy az semmi olyasmit nem tartalmaz, ami *más* társadalmi alakulatokra, többek között a szocialista társadalmi alakulatra is érvényes lehetne. Ezt mondja:

„Ha Marx újratermelési sémáját, amelyet a tőkés gazdaságra vonatkozólag dolgozott ki, átvisszük a szocialista társadalmi termelésre, ez a marxi tanítás dogmatikus értelmezésének terméke, és ellentmond Marx tanítása lényegének” (lásd Jarosenko elvtársnak a vita plénumán mondott beszédét).

Jarosenko elvtárs azt állítja továbbá, hogy „Marx újratermelési sémája nem felel meg a szocialista társadalom gazdasági törvényeinek és nem lehet a szocialista újratermelés tanulmányozásának alapja” (lásd ugyanott).

Jarosenko elvtárs kitér az egyszerű újratermelés marxi elméletére, amelyben Marx meghatározott kölcsönös viszonyt állapít meg a termelési eszközök termelése (I. osztály) és a fogyasztási cikkek termelése (II. osztály) között, és ezt mondja:

„Az I. és II. osztály kölcsönös viszonyát a szocialista társadalomban nem határozza meg Marxnak az I. osztály $v + m$ -jére és a II. osztály c -jére vonatkozó formulája. A szocializmus viszonyai között a fejlődés folyamán az I. és a

II. osztály között az említett kölcsönös összefüggésnek nem szabad fennállnia” (lásd ugyanott).

Jarosenko elvtárs azt állítja, hogy „Marxnak az I. és II. osztály kölcsönös viszonyáról kidolgozott elmélete elfogadhatatlan a mi szocialista viszonyaink között, minthogy Marx elméletének alapja a tőkés gazdaság a maga törvényeivel” (lásd Jarosenko elvtársnak a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelét).

Igy rombolja szét Jarosenko elvtárs az újratermelés marxi elméletét.

Kétségtelen, hogy az újratermelés marxi elmélete, amelyet Marx a tőkés termelés törvényeinek tanulmányozása alapján dolgozott ki, a tőkés termelés sajátosságát tükrözi vissza, és természetesen a tőkés árutermelés értékviszonyainak formájába van burkolva. Másként ez nem is lehetett. Ha azonban Marx újratermelési elméletében csak ezt a formát látjuk és nem vesszük észre alapjait, nem vesszük észre fő tartalmát, amely nemcsak a tőkés társadalmi alakulatra érvényes, akkor semmit sem értettünk meg ebből az elméletből. Ha Jarosenko elvtárs bármit is megértett volna ebből, megértette volna azt a nyilvánvaló igazságot is, hogy az újratermelés marxi sémái egyáltalán nem merülnek ki a tőkés termelés sajátosságának tükrözésében, hogy azok ugyanakkor az újratermelésnek számos olyan alap-tételét tartalmazzák, amelyek minden társadalmi alakulatra érvényesek, köztük és különösen a szocialista társadalmi alakulatra is. Marx újratermelési elméletének olyan alap-tételei, mint a társadalmi termelésnek termelési eszközök termelésére és fogyasztási cikkek termelésére való felosztásáról szóló tétel; az a tétel, amely szerint a bővített újratermelésben főképpen a termelési eszközök termelésének kell növekednie; továbbá az I. és II. osztály kölcsönös viszonyáról szóló tétel; a többlettermékről, mint a felhalmozás egyetlen forrásáról szóló tétel; a társadalmi alapok képzéséről és rendeltetéséről szóló tétel; a felhalmozásról, mint

a bővített újratermelés egyetlen forrásáról szóló tétel, — Marx újratermelési elméletének mindezek az alaptételei olyan tételek, amelyek nemcsak a kapitalista társadalmi alakulatra érvényesek, és amelyeknek az alkalmazását a népgazdaság tervezése során egyetlen szocialista társadalom sem nélkülözheti. Jellemző, hogy maga Jarosenko elvtárs is — aki olyan fölényesen gúnyolódik Marx „újratermelési sémáin” — kénytelen lépten-nyomon ezekhez a „sémákhoz” folyamodni segítségért, amikor a szocialista újratermelés kérdéseit tárgyalja.

Hogyan látták ezt a kérdést Lenin és Marx?

Közismertek Leninnek Buharin „Az átmeneti időszak gazdasága” című könyvével kapcsolatos bíráló megjegyzései. Lenin ezekben a megjegyzésekben, mint tudjuk, elismerte, hogy az I. és II. osztály kölcsönös viszonyának marxi formulája, amely ellen Jarosenko elvtárs kirohan, érvényben marad mind a szocializmusban, mind a „tisztá kommunizmusban”, vagyis a kommunizmus második fokán.

Ami Marxot illeti, ő, mint ismeretes, nem szeretett elkalandozni a kapitalista termelés törvényeinek tanulmányozásától és nem foglalkozott „Tőké”-jében azzal a kérdéssel, hogy mennyire alkalmazhatók újratermelési sémái a szocializmusra. A „Tőke” II. kötetének 20. fejezetében azonban, „Az I. osztály állandó tőkéje” című rovatban¹⁸, amelyben az I. osztály termékeinek ezen az osztályon belül végbemenő cseréjét tárgyalja, mintegy mellékesen megjegyzi, hogy ebben az osztályban a termékek cseréje a szocializmusban ugyanolyan állandó lenne, mint a kapitalista termelésben. Marx ezt mondja:

„Ha nem tőkés, hanem közösségi termelésről lenne szó, akkor az I. osztály e termékeit nyilván ugyancsak állandóan elosztanák ennek az osztálynak a termelési ágai között az újratermelés céljára mint termelési eszközöket, egyik részük közvetlenül a termelésnek azon területén maradna, ahol mint termék létrejött, másik részük viszont

más termelési helyekre kerülne át, úgyhogy ez osztály különböző termelési helyei között állandó ide-oda vándorlás lenne" (Lásd Marx „A tőke”. II. köt. 8. kiad. 307. old., oroszul¹⁹).

Marx tehát egyáltalán nem volt azon a véleményen, hogy újratermelési elmélete csak a kapitalista termelésre érvényes, bár a kapitalista termelés törvényeinek vizsgálatával foglalkozott. Ellenkezőleg, mint látható, abból indult ki, hogy újratermelési elmélete érvényes lehet a szocialista termelésre is.

Megjegyzendő, hogy Marx „A gothai program kritikájá”-ban a szocializmus és a kommunizmusba való átmenet időszakának gazdaságának elemzése során újratermelési elméletének alaptételeiből indul ki²⁰, amelyeket nyilvánvalóan a kommunista rendre is feltétlenül érvényeseknek tart.

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy Engels az „Anti-Dühring”-ben Dühring „szocialitárius rendszerének” bírálata és a szocialista rend gazdaságának jellemzése során szintén a marxi újratermelési elmélet alaptételeiből indul ki, amelyeket a kommunista rendre feltétlenül érvényeseknek tart.

Ezek a tények.

Kiderül, hogy Jarosenko elvtárs itt, az újratermelés kérdésében is, bármilyen nagy hangon beszél is Marx „sémáiról”, ismét zátonyra futott.

4. Jarosenko elvtárs a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelét azzal a javaslattal fejezi be, hogy bízzák meg őt „A szocializmus politikai gazdaságtanának” megírásával. Ezt írja:

„Kiindulva a szocializmus politikai gazdaságtana tárgyának abból a meghatározásából, amelyet a plenáris ülésen, a szakosztályban és ebben a levélben kifejtettem, a marxista dialektikus módszer alkalmazásával egy vagy legfeljebb másfél év alatt két ember segítségével ki tudom dolgozni a szocializmus politikai gazdaságtanába tartozó alapvető kérdések elméleti megoldását; ki tudom fejteni a szocializmus politikai

6 Sztálin. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. — 7/10

gazdaságtanának marxista, lenini-sztálini elméletét, amely ezt a tudományt a nép hatékony fegyverévé változtatja a kommunizmusért vívott harcban.”

El kell ismernünk, hogy Jarosenko elvtárs nem túlságosan szerény. Mi több, egyes íróink stílusában ezt lehet mondani: „sőt, tökéletesen ellenkezőleg”.

Fentebb már szó volt arról, hogy Jarosenko elvtárs a szocializmus politikai gazdaságtanát összekeveri a vezető szervek gazdasági politikájával. Ami szerinte a szocializmus politikai gazdaságtanának tárgya — a termelőerők észszerű megszervezése, a népgazdaság tervezése, társadalmi alapok képzése stb. —, az nem a szocializmus politikai gazdaságtanának, hanem a vezető szervek gazdasági politikájának tárgya.

Arról már nem is beszélek, hogy azok a komoly hibák, amelyeket Jarosenko elvtárs elkövetett, és nem-marxista „álláspontja”, nem készítetnek arra, hogy Jarosenko elvtársnak ilyen megbízatást adjunk.

* *
*

Következtetések:

1. Jarosenko elvtársnak a vita vezetői ellen tett panasza alaptalan, minthogy a vita vezetői, mint marxisták, összefoglaló okmányaikban nem tükrözhatték Jarosenko elvtárs nem-marxista „álláspontját”;

2. Jarosenko elvtársnak az a kérése, hogy bízzák meg a szocializmus politikai gazdaságtanának megírásával, nem tekinthető komolynak, már csak azért sem, mert csak úgy dől belőle a hetvenkedés.

I. SZTÁLIN

1952 május 22.

VÁLASZ

A. V. SZANYINA ÉS V. G. VENZSER ELVTÁRSAKNAK

Megkaptam leveleiket. Látható, hogy e levelek szerzői mélyrehatóan és komolyan tanulmányozzák országunk gazdasági életének problémáit. A levelekben szép számmal találni helyes megfogalmazásokat és érdekes okfejtéseket. De ezek mellett néhány komoly elméleti hiba is akad bennük. Válaszomban éppen ezekkel a hibákkal szándékozom foglalkozni.

1. A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI TÖRVÉNYEI JELLEGÉNEK KÉRDÉSE

Szanyina és Venzser elvtársak azt állítják, hogy „csak az anyagi termeléssel foglalkozó szovjet emberek tudatos cselekedetei folytán jönnek létre a szocializmus gazdasági törvényei”. Ez a tétel teljesen helytelen.

Objektíven, rajtunk kívül, az emberek akaratától és tudatától függetlenül léteznek-e a gazdasági fejlődés törvényszerűségei? A marxizmus erre a kérdésre igenlő választ ad. A marxizmus azt tartja, hogy a szocializmus politikai gazdaságtanának törvényei a rajtunk kívül létező objektív törvényszerűségek tükröződései az emberek fejében. Szanyina és Venzser elvtársak formulája azonban erre a kérdésre tagadóan válaszol. Ez azt jelenti, hogy ezek az elvtársak annak a

helytelen elméletnek az álláspontjára helyezkednek, amely azt állítja, hogy a gazdasági fejlődés törvényeit a szocializmusban a társadalom vezető szervei „teremtik”, „átalakítják”. Más szóval: szakítanak a marxizmussal és a szubjektív idealizmus útjára lépnek.

Az emberek természetesen felfedezhetik, megismerhetik ezeket az objektív törvényszerűségeket, és rájuk támaszkodva felhasználhatják őket a társadalom érdekében. De sem „teremteni”, sem „átalakítani” nem tudják őket.

Tegyük fel, hogy egy pillanatra annak a helytelen elméletnek az álláspontjára helyezkedtünk, amely tagadja, hogy a szocializmus idején a gazdasági életben objektív törvényszerűségek vannak, és azt hirdeti, hogy gazdasági törvényeket lehet „teremteni”, lehet „átalakítani”. Mire vezetne ez? Ez arra vezetne, hogy a káosz és a véletlenek birodalmába kerülnénk, ezektől a véletlenektől szolgai függőségbe jutnánk, megfosztanánk magunkat nemcsak attól a lehetőségtől, hogy bármit is megértsünk, de még attól a lehetőségtől is, hogy egyszerűen eligazodjunk a véletleneknek ebben a káoszában.

Ez arra vezetne, hogy felszámolnók a politikai gazdaságtant mint tudományt, mert a tudomány nem élhet és nem fejlődhet az objektív törvényszerűségek elismerése nélkül, e törvényszerűségek tanulmányozása nélkül. Ha pedig felszámolnók a tudományt, megfosztanók magunkat annak a lehetőségétől, hogy előre lássuk az események menetét országunk gazdasági életében, vagyis megfosztanók magunkat attól a lehetőségtől, hogy akárcsak a legelemibb gazdasági vezetést is megszervezzük.

Végso fokon olyan „gazdasági” kalandorok önkényének hatalmába kerülnénk, akik készek „megszüntetni” a gazdasági fejlődés törvényeit és új törvényeket „teremteni” az objektív törvényszerűségek megértése és számbavétele nélkül.

Mindenki ismeri az e kérdéssel kapcsolatos marxista

álláspont klasszikus megfogalmazását, amelyet Engels adott „Anti-Dühring”-jében:

„A társadalom hatóerői mindaddig, amíg fel nem ismerjük őket és nem számolunk velük, ugyanúgy hatnak, mint a természeti erők: vakon, erőszakosan, pusztítóan. Mihelyt azonban megismertük őket, megértettük működésüket, irányukat, hatásait, már csak tőlünk függ, hogy akaratumnak mindinkább alá vessük őket, hogy segítségükkel elérjük céljainkat. És különösen érvényes ez a mai hatalmas termelőerőkre. Amíg makacsul vonakodunk attól, hogy megértsük természetüket és jellegüket — s e megértés ellen kapálódzik a tőkés termelési mód, s kapálódnak védelmezői — mindaddig ezek az erők velünk dacolva és ellenünkre fejtik ki hatásukat, mindaddig ők uralkodnak rajtunk, mint ezt részletesen kifejtettük. De mihelyt megértettük természetüket, a szövetkezett termelők kezében démoni uralkodókból engedelmes szolgákká változtathatók. A különbség ugyanaz, mint a vihar villámában levő elektromosság romboló hatalma s a táviró és az ívlámpa megfékezett elektromossága, vagy a tűzvész és az ember szolgálatában működő tűz közötti különbség. A mai termelőerőknek végre megismert természetük szerinti ilyen kezelésével a társadalmi termelési anarchia helyébe a termelésnek az összesség és minden egyes ember szükségleteinek megfelelő tervszerű társadalmi szabályozása lép. Ezzel a tőkés elsajátító módot, melyben a termék először a termelőt, azután azonban a kisajátítót is leigázza, felváltja a termékeknek magában a modern termelési eszközök természetében gyökerező elsajátítási módja: egyfelől a közvetlen társadalmi elsajátítás, mint a termelés fenntartásának és kibővítésének eszköze, másfelől a közvetlen egyéni elsajátítás, mint a létfenntartás és élvezet eszköze”²¹.

2. A KOLHOZTULAJDONNAK AZ ÖSSZNEPI TULAJDON SZÍNVONALÁRA EMELÉSÉT CÉLZÓ INTÉZKEDÉSEK KÉRDÉSE

Milyen rendszabályok szükségesek ahhoz, hogy a kolhoz-tulajdont, amely természetesen nem össznépi tulajdon, az össznépi („nemzeti”) tulajdon színvonalára emeljük?

Egyes elvtársak azt hiszik, hogy egyszerűen államosítani kell a kolhoztulajdont, össznépi tulajdonnak kell nyilvánítani ugyanúgy, mint ahogy annakidején a tőkés tulajdonnal tettük. Ez a javaslat teljesen helytelen és kétségtelenül elfogadhatatlan. A kolhoztulajdon szocialista tulajdon, és ezért semmikép sem bánhatunk vele úgy, mint a tőkés tulajdonnal. Abból, hogy a kolhoztulajdon nem össznépi tulajdon, semmiesetre sem következik az, hogy a kolhoztulajdon nem szocialista tulajdon.

Ezek az elvtársak azt feltételezik, hogy egyes személyek és csoportok tulajdonának az állam tulajdonába való átadása a nacionalizálás egyetlen vagy legalábbis legjobb formája. Ez nem igaz. A valóságban az állam tulajdonába való átadás a nacionalizálásnak nem egyedüli, sőt még csak nem is a legjobb formája, hanem a nacionalizálás kezdeti formája, amint azt Engels az „Anti-Dühring”-ben helyesen megállapítja²². Kétségtelen, hogy amíg létezik állam, az állam tulajdonába való átadás a nacionalizálás legérthetőbb kezdeti formája. Állam azonban nem lesz örökkön-örökké. Amikor a szocializmus hatóköre kiterjed a világ országainak többségére, az állam el fog halni, és ezzel kapcsolatban természetesen eszik az a kérdés, hogy egyes személyek és csoportok vagyonát az állam tulajdonába adják át. Az állam elhal, a társadalom pedig megmarad. Következésképpen az össznépi tulajdon örököse már nem az állam lesz, amely elhal, hanem maga a társadalom, amelyet központi, vezető gazdasági szerve képvisel.

Mit kell ebben az esetben tennünk annak érdekében, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljük?

A kolhoztulajdonnak ilyen felemelését célzó alapvető rendszabályként Szanyina és Venzser elvtársak a következőket javasolják: eladás útján adjuk a kolhozok tulajdonába a gép- és traktorállomásokon összpontosított fő munkaeszközöket, mentesítjük ily módon az államot a mezőgazdasági beruházásoktól, és érjük el azt, hogy maguk a kolhozok viseljék a felelősséget a gép- és traktorállomások fenntartásáért és fejlesztéséért. Azt mondják:

„Helytelen lenne feltételeznünk, hogy a kolhozberuházásoknak főként a kolhozfalu kulturális szükségleteit kell szolgálniuk, a mezőgazdasági termelés szükségleteit szolgáló beruházások zömét pedig továbbra is az államnak kell majd eszközölnie. Nem lenne-e helyesebb megszabadítani az államot ettől a tehertől, minthogy a kolhozok teljes mértékben képesek arra, hogy ezt a terhet egészében magukra vállalják. Az államnak éppen elég helye van, ahová beruházhatja eszközeit abból a célból, hogy az országban megteremtse a fogyasztási cikkek bőségét.”

A javaslat szerzői e javaslat indokolásául több érvet sorakoztatnak fel.

Először. A javaslat szerzői, hivatkozva Sztálin szavaira, hogy termelési eszközöket még kolhozoknak sem adnak el, kétségbevonják Sztálinnak ezt a tételét, és kijelentik, hogy az állam mégis ad el termelési eszközöket a kolhozoknak, olyan termelési eszközöket, mint a kasza és sarló, a kismotor és más kisebb felszerelési tárgyak. Azt tartják, hogy ha ilyen termelési eszközöket ad el az állam a kolhozoknak, akkor minden más termelési eszközt is eladhatna nekik, például a gép- és traktorállomások gépeit is.

Ez az érv tarthatatlan. Az állam persze elad a kolhozoknak kisebb felszerelési tárgyakat, mint ahogy azt a mezőgazdasági artel minta-alapszabályzata és az Alkotmány leszögezi. De vajjon egy kalap alá vehetők-e a kisebb felszerelési tárgyak és az olyan fő mezőgazdasági termelési eszközök, mint a gép- és traktorállomások gépei, vagy mondjuk a föld, amely utó-

végre szintén a mezőgazdaság egyik fő termelési eszköze. Világos, hogy nem lehet. Nem lehet, mert a kisebb felszerelési tárgyak semilyen mértékben sem döntik el a kolhoztermelés sorsát, az olyan termelési eszközök ellenben, mint a gép- és traktorállomások gépei és a föld, a mai viszonyok között teljes mértékben eldöntik a mezőgazdaság sorsát.

Nem nehéz megérteni, hogy amikor Sztálin arról beszélt, hogy termelési eszközöket nem adnak el a kolhozoknak, nem a kisebb felszerelési tárgyakra, hanem a mezőgazdasági termelés fő eszközeire: a gép- és traktorállomások gépeire és a földre gondolt. A javaslat szerzői játszanak a „termelési eszközök” kifejezéssel és összekevernek két különböző dolgot, s közben nem veszik észre, hogy bakot lőnek.

Másodszor. Szanyina és Venzser elvtársak a továbbiakban arra hivatkoznak, hogy 1929 végén és 1930 elején, a tömeges kolhozmozgalom kezdeti időszakában, az SzK(b)P Központi Bizottsága maga foglalt állást amellet, hogy a gép- és traktorállomásokat át kell adni a kolhozok tulajdonába, azt követelve, hogy a kolhozok három év alatt törlesszék le a gép- és traktorállomások árát. Azt tartják, hogy ha ez a dolog annakidején a kolhozok „szegénysége miatt” meg is bukott, most, amikor a kolhozok meggazdagodtak, vissza lehetne térni ehhez a politikához, el lehetne adni a kolhozoknak a gép- és traktorállomásokat.

Ez az érv szintén tarthatatlan. Az SzK(b)P Központi Bizottsága 1930 elején valóban hozott határozatot arról, hogy a gép- és traktorállomásokat el kell adni a kolhozoknak. Ezt a határozatot az élenjáró kolhozparasztok egy csoportjának javaslatára kísérletképpen, próbaképpen hoztuk, azzal, hogy legközelebb visszatérünk erre a kérdésre és ismét megvizsgáljuk. De már az első vizsgálat megmutatta e határozat célszerűtlenségét, és néhány hónap múlva, 1930 végén, a határozatot hatályon kívül helyeztük.

A kolhozmozgalom további növekedése és a kolhozépítés fejlődése végérvényesen meggyőzte mind a kolhoz-

parasztokat, mind a vezető funkcionáriusokat arról, hogy a fő mezőgazdasági munkaeszközök összpontosítása az állam kezében, a gép- és traktorállomások kezében, az egyetlen eszköz a kolhoztermelés gyorsütemű fejlődésének biztosítására.

Valamennyiünket örömmel tölt el országunk mezőgazdasági termelésének óriási arányú növekedése, a gabona-termelés, a gyapot-, len-, cukorrépatermelés stb. növekedése. Mi e növekedés forrása? E növekedés forrása a korszerű technika, a nagyszámú korszerű gép, amely mindezeket a termelési ágakat kiszolgálja. A dolog lényege itt nemcsak általában a technika, hanem az, hogy a technika nem vesztelhet egyhelyben, szüntelenül tökéletesednie kell, hogy a régi technikát ki kell vonni a használatból és fel kell cserélni az újjal, az újat pedig — a legújabbal. Enélkül elképzelhetetlen szocialista földművelésünk állandó előrehaladása, elképzelhetetlenek mind a magas terméseredmények, mind a mezőgazdasági termékek bősége. De mit jelent az, ha a kerekes traktorok százezreit kivonjuk a használatból és lánc-talpas traktorokkal cseréljük fel, mit jelent az, ha az elavult kombájnok tízezreit újakkal cseréljük fel, vagy ha új gépeket alkotunk, mondjuk, az ipari növények számára? Ez azt jelenti, hogy milliárdos kiadásokba verjük magunkat, amelyek csak 6—8 év múlva térülhetnek meg. Elbírják-e kolhozaink ezeket a költségeket, még ha milliomos kolhozok is? Nem, nem bírják el, mivel nem vállalhatnak milliárdos költségeket, amelyek csak 6—8 év múlva térülhetnek meg. Ezeket a költségeket csak az állam vállalhatja magára, mivel az állam és csakis az állam képes magára vállalni a régi gépek kivonásával és újakkal való felcserélésével kapcsolatos veszteségeket, mivel az állam és csakis az állam képes elviselni ezeket a veszteségeket 6—8 éven át, amíg ennek az időnek a lejártával a kiadások meg nem térülnek.

Mit jelent ezek után, ha azt követelik, hogy a gép- és traktorállomásokat adjuk el a kolhozoknak? Ez azt jelenti,

hogy nagy kiadásokba verjük és tönkretesszük a kolhozokat, aláássuk a mezőgazdaság gépesítését, csökkentjük a kolhoztermelés ütemét.

Ebből az következik, hogy amikor Szanyina és Venzser elvtársak azt ajánlják, hogy a gép- és traktorállomásokat eladás útján adjuk a kolhozok tulajdonába, egy lépést tesznek vissza az elmaradottság felé és megkísérlik visszaforgatni a történelem kerekét.

Tegyük fel egy pillanatra, hogy elfogadtuk Szanyina és Venzser elvtársak javaslatát, és eladás útján a kolhozok tulajdonába adjuk a fő munkaeszközöket, a gép- és traktorállomásokat. Mi adódnék ebből?

Ebből először is az adódnék, hogy a kolhozok a fő munkaeszközök tulajdonosaivá válnának, vagyis olyan kivételes helyzetbe kerülnének, amilyenben országunk egyetlen vállalata sincs, mivel, mint ismeretes, még államosított vállalatunk sem tulajdonosai a munkaeszközöknek. Mivel lehetne megindokolni a kolhozok e kivételes helyzetét, a haladás, az előbbrejutás milyen szempontjaival? Mondhatjuk-e, hogy ez a kivételes helyzet előmozdítaná a kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára emelését, hogy meggyorsítaná társadalmunknak a szocializmusból a kommunizmusba való átmenetét? Nem lesz-e helyesebb, ha azt mondjuk, hogy az ilyen helyzet csak növelné a távolságot a kolhoztulajdon és az össznépi tulajdon között és nem a kommunizmusba való közeledésre, hanem ellenkezőleg, a tőle való távolodásra vezetne?

Másodszor, ebből az adódnék, hogy kibővülne az áruforgalom hatóköre, mivel a mezőgazdasági munkaeszközök kolosszális mennyisége az áruforgalom körébe kerülne. Mit gondolnak Szanyina és Venzser elvtársak: előmozdíthatja-e az áruforgalom hatókörének bővülése előrehaladásunkat a kommunizmus felé? Nem lesz-e helyesebb, ha azt mondjuk, hogy ez csak gátolhatja a kommunizmus felé vezető előrehaladásunkat?

Szanyina és Venzser elvtársak legfőbb hibája az, hogy nem értik, mi az áruforgalom szerepe és jelentősége a szocializmusban, nem értik, hogy az áruforgalom összeegyeztethetetlen a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet távlatával. Nyilván azt gondolják, hogy áruforgalom viszonyai közt is át lehet térni a szocializmusból a kommunizmusba, hogy az áruforgalom ezt nem akadályozhatja. Ez a marxizmus megnemértéséből származó óriási tévedés.

Engels Dühringnek az áruforgalom viszonyai közepette működő „gazdasági kommunáját” bírálva „Anti-Dühring”-jében meggyőzően bebizonyította, hogy az áruforgalom fennállása Dühring úgynevezett „gazdasági kommunáit” múlhatatlanul elvezeti a kapitalizmus újjászületéséhez²³. Szanyina és Venzser elvtársak úgylátszik ezzel nem értenek egyet. Annál rosszabb rájuk nézve. Mi marxisták viszont abból az ismert marxista tételből indulunk ki, hogy a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet és a termékek szükségletek szerinti elosztásának kommunista elve kizár mindennemű árucserét, tehát kizárja a termékek áruvá válását, s egyszerűs mind értékke válásukat is.

Ez a helyzet Szanyina és Venzser elvtársak javaslatával és érveivel.

Végülis mit kell hát tennünk, hogy a kolhoztulajdon az össznépi tulajdon színvonalára emeljük?

A kolhoz sajátoszerű üzem. A kolhoz olyan földön dolgozik és olyan földet művel meg, amely már régóta nem kolhoztulajdon, hanem össznépi tulajdon. A kolhoz tehát nem tulajdonosa az általa megművelt földnek.

Továbbá. A kolhoz olyan fő munkaeszközökkel dolgozik, amelyek nem kolhoztulajdonban, hanem össznépi tulajdonban vannak. A kolhoz tehát nem tulajdonosa a fő munkaeszközöknek.

Továbbá. A kolhoz szövetkezeti üzem, tagjainak munkáját veszi igénybe és a jövedelmet a tagok között munkaegységek alapján osztja el, ugyanakkor a kolhoznak van

saját vetőmagja, amely évente megújul és bekerül a termelésbe.

Felmerül a kérdés: voltaképpen mi az, ami a kolhoz sajátja, hol az a kolhoztulajdon, amellyel a kolhoz teljesen szabadon, saját belátása szerint rendelkezhet? Ilyen tulajdon a kolhoz termelése, a kolhoztermelés termékei: a gabona, a hús, a vaj, a zöldségfélék, a gyapot, a cukorrépa, a len stb., az épületeken és a kolhozparasztok személyi háztáji gazdaságán kívül. Az a helyzet, hogy e termelés jelentős része, a kolhoztermelés feleslege, piacra kerül és ilymódon bekapcsolódik az áruforgalom rendszerébe. Éppen ez az a körülmény, amely jelenleg akadályozza azt, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljük. Éppen ezért ennél a végénél kell kezdenünk a munkát a kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára emelése érdekében.

Ahhoz, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emelhessük, a kolhoztermelés feleslegeit ki kell rekeszteni az áruforgalom rendszeréből és be kell kapcsolnunk az állami ipar és a kolhozok közti termékcserébe. Ez a lényeg.

Nálunk még nincs meg a termékcseré fejlett rendszere, de a termékcseré csírái megvannak a mezőgazdasági termékek „áruraváltása” formájában. Mint tudjuk, a gyapot-, len-, cukorrépatermelő és egyéb kolhozok termékei már régen „árura váltódnak”, igaz ugyan, hogy nem teljesen, csak részben, de mégiscsak „árura váltódnak”. Mellesleg megjegyzem, hogy az „áruraváltás” szó nem szerencsés, a termékcseré szóval kellene helyettesíteni. A feladat az, hogy a termékcseré e csíráit a mezőgazdaság minden ágában megszervezzük és a termékcseré széles rendszerévé fejlesszük, olyanformán, hogy a kolhozok termékeikért ne csak pénzt, hanem — főként — szükséges iparcikkeket kapjanak. Ez a rendszer a város által a falu rendelkezésére bocsátott termékek óriási növelését követeli, ezért különösebb sietség nélkül, a város által előállított termékek felhalmozódása

arányában kell bevezetni. De következetesen, ingadozás nélkül be kell vezetni, lépésről lépésre szűkítve az áruforgalom hatókörét és bővítve a termékcseré hatókörét.

Ez a rendszer, azzal, hogy szűkíti az áruforgalom hatókörét, megkönnyíti az átmenetet a szocializmusból a kommunizmusba. Azonkívül lehetővé teszi, hogy a kolhozok legfőbb tulajdonát, a kolhoztermelés termékeit bekapcsoljuk az össznépi tervezés általános rendszerébe.

Ez lesz a reális és döntő eszköze annak, hogy a kolhoz-tulajdont mai viszonyaink között az össznépi tulajdon színvonalára emeljük.

Előnyös-e ez a rendszer a kolhozparaszságnak? Feltétlenül előnyös. Előnyös, mert a kolhozparaszság az államtól sokkal több terméket fog kapni, mégpedig olcsóbb áron, mint az áruforgalom mellett. Köztudomású, hogy azok a kolhozok, amelyeknek a kormánnyal termékcseré („árura-váltás”) szerződésük van, hasonlíthatatlanul több előnyhöz jutnak, mint azok a kolhozok, amelyeknek nincs ilyen szerződésük. Ha a termékcseré rendszerét az ország minden kolhozára kiterjesztjük, akkor ezek az előnyök egész kolhozparaszságunk közkincsévé válnak.

I. SZTÁLIN

1952 szeptember 28.

BIBLIOGRÁFIAI ADATOK

- ¹ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 117—118. old. — 8
- ² Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 292. old. — 8
- ³ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 292. old. — 13
- ⁴ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 290. és 378. old. — 13
- ⁵ Marx. A gothai program kritikája. Szikra 1953. 10. old. — 21
- ⁶ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 307. old. — 28
- ⁷ Lenin. Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. Lásd *Lenin Művei*. 22. köt. Szikra 1951. 313. old. — 33
- ⁸ Marx. A tőke. 1. köt. (5. fej.) Szikra 1949. 194. old. — 55
- ⁹ Marx. Bér munka és tőke. Lásd *Marx—Engels*. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 66. old. — 63
- ¹⁰ Marx. A politikai gazdaságtan bírálatához. Szikra 1953. 4—5. old. — 64
- ¹¹ Lenin. Beszámoló a Népbiztosok Tanácsának tevékenységéről a VIII. Összoroszországi Szovjetkongresszuson. Lásd *Lenin Művei*. 31. köt. Szikra 1951. 533. old. — 65
- ¹² Marx. A gothai program kritikája. Szikra 1953. 13. old. — 69
- ¹³ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 304. old. — 69
- ¹⁴ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 153. old. — 70
- ¹⁵ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 154. old. — 71
- ¹⁶ Marx. Bér munka és tőke. Lásd *Marx—Engels*. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 66. old. — 72

- ¹⁷ *Marx. Theorien über den Mehrwert. 2. köt. 2. fele.* (Dietz, Stuttgart 1905.) 333—334. old. — 76
- ¹⁸ *Marx. Das Kapital. 2. köt.* (Dietz, Berlin 1951.) 425. old. — 80
- ¹⁹ *Marx. Das Kapital. 2. köt.* (Dietz, Berlin 1951.) 428—429. old. — 81
- ²⁰ *Marx. A gothai program kritikája.* Szikra 1953. 9—10. old. — 81
- ²¹ *Engels. Anti-Dühring.* Szikra 1950. 288—289. old. — 85
- ²² *Engels. Anti-Dühring.* Szikra 1950. 289. old. — 86
- ²³ *Engels. Anti-Dühring.* Szikra 1950. 324. old. — 91

TARTALOM

MEGJEGYZÉSEK AZ 1951. ÉVI NOVEMBERI VITÁVAL KAPCSOLATOS KÖZGAZDASÁGI KÉRDÉSEKRŐL	5—48
1. A gazdasági törvények jellegének kérdése a szocializmusban	5
2. Az árutermelés kérdése a szocializmusban	13
3. Az értéktörvény kérdése a szocializmusban	21
4. A város és a falu, a szellemi és a fizikai munka közötti ellentét megszüntetésének, valamint a köztük levő különbségek felszámolásának kérdése	27
5. Az egységes világpiac szétesésének és a kapitalista világrendszer válsága elmélyülésének kérdése	31
6. A kapitalista országok közti háború elkerülhetetlenségének kérdése	34
7. A jelenkori kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvényének kérdése	38
8. Egyéb kérdések	42
9. A politikai gazdaságtan marxista tankönyvének nemzetközi jelentősége	46
10. A politikai gazdaságtani tankönyvtervezet kijavításának módjai	47
VÁLASZ ALEKSZANDR ILJICS NOTKIN ELVTÁRSNAK	49
L. D. JAROSZENKO ELVTÁRS HIBÁIRÓL	58—82
I. Jarosenko elvtárs legfőbb hibája	58
II. Jarosenko elvtárs egyéb hibái	69
VÁLASZ A. V. SZANYINA ÉS V. G. VENZSER ELVTÁRSAKNAK	83—93
1. A szocializmus gazdasági törvényei jellegének kérdése	83
2. A kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára emelését célzó intézkedések kérdése	86
Bibliográfiai adatok	94

Ára 2.50 Ft

„A MARXIZMUS-LENINIZMUS KIS KÖNYVTÁRA”

sorozat eddig megjelent füzetéi:

1. Lenin:	Marx Károly és Engels Frigyes	Ft 2.—
2. Engels:	A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig	2.—
3. Engels:	Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása	2.—
4. Marx:	Bérmunka és tőke	2.—
5. Marx:	Bér, ár és haszon	2.—
6. Marx-Engels:	A történelmi materializmusról	2.—
7-8. Marx-Engels:	A kommunista kiáltvány	4.—
9. Plehanov:	A materialista történelemfelfogásról	2.—
10-11. Lenin:	Kik azok a „népbarátok” és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?	4.—
12. Plehanov:	A személyiség történelmi szerepének kérdéséhez	2.—
13. Engels:	A szakszervezetekről	2.—
14-15. Lenin:	A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban	4.—
16-17. Sztálin:	A leninizmus alapjairól	4.—
18. Sztálin:	A dialektikus és a történelmi materializmusról	2.—
19-20. Lenin:	„Baloldalság” — a kommunizmus gyermekbetegsége	4.—
21-23. Marx:	Ösztályharok Franciaországban 1848—1850-ig	6.—
24-25. Lenin:	Állam és forradalom	4.—
26-27. Lenin:	Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka	4.—
28-29. Lenin:	A proletárforradalom és a renegát Kautsky	6.—
30-32. Lenin:	Mi a teendő?	6.—
33-35. Lenin:	Egy lépés előre, két lépés hátra	6.—
36. Sztálin:	Leninről	2.—
37. Sztálin:	Marxizmus és nemzeti kérdés	2.—
38. Lenin:	A nemzetek önrendelkezési jogáról	2.—
39. Sztálin:	A leninizmus kérdéseiről	2.—
40-41. Marx:	Louis Bonaparte brumaire tizenhatalmadikája	4.—
42-44. Engels:	A család, a magántulajdon és az állam eredete	6.—
45-48. Lenin:	Az irodalomról	8.—
49-51. Engels:	A német parasztháború	6.—
52. Sztálin:	A pártmunka fogyatékoságairól és a trockista s egyéb kőkulacsosok felszámolását célzó rendszabályokról	1.—
53. Sztálin:	A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Alkotmánytervezetéről. — A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Alkotmánya (Alaptörvénye)	2.—
54. Sztálin:	Anarchizmus vagy szocializmus?	2.—
55. Sztálin:	A gazdasági vezetők feladatairól. — Új helyzet — új feladatok a gazdasági építómunkában	1.—
56. Sztálin:	A komsszomolról	2.—
57-59. Lenin:	A szociáldemokrácia agrárprogramja az 1905—1907-es első orosz forradalomban	6.—
60. Engels:	Marx Károlyról	2.—
61-62.	A marxizmus-leninizmus klasszikusainak munkamódszeréről (M. Glasser tanulmánya)	4.—
63. Sztálin:	Marxizmus és nyelvtudomány. — A nyelvtudomány néhány kérdéséhez	1.—
64-66. Marx-Engels:	A „Tőke” első kötetéről	6.—
67-69. Lenin-Sztálin:	A sajtóról	6.—
70-72. Marx-Engels:	Művészetéről, irodalomról	6.—
73-74. Sztálin:	A Központi Bizottság politikai beszámolója a Szovjet-unió Kommunista (bolsevik) Pártja XVI. kongresszusának	4.—
75. Lenin-Sztálin:	A nők felszabadításáról	2.—
76. Sztálin:	Beszéd a sztahanovisták első összszövetségi tanácskozásán	1.—
77. Sztálin:	Beszámoló a SzK(b)P Központi Bizottságának munkájáról a XVIII. pártkongresszuson	2.—
78. Marx:	Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához	1.—
79-80. Sztálin:	A békeért 1946—1951. Gyűjtemény Sztálin elvtárs háborúutáni beszédeiből és nyilatkozataiból	4.—
81. Lenin:	Az alkotmányozógyűlési választások és a proletárdiktatúra	1.—
82-84. Marx:	A filozófia nyomora	5.50
85-86. Sztálin:	A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjet-unióban	2.50
87. Lenin-Sztálin:	A vallásról	2.—
88-89. Marx:	A politikai gazdaságtan bírálatához	6.—
90. Marx:	A gothai program kritikája	3.—
91. Marx:	A tőkés termelés előtti tulajdonformák	2.50